

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. I.

І. КОТЛЯРСЬКИЙ

Чтейль

Міттєвальд

1947

ШКОЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. I.

ІКОТАЯРІВСЬКИЙ

ЕНЕДА

Міттенвалд

1947

В С Т У П.

АВТОР "ЕНЕЇДИ". Іван Петрович Котляревський народився в Полтаві 29. серпня 1769.р. в убогій дворянській сім'ї. Батько його був кайцеляристом, тобто виконував службу писаря в полтавському міському магістраті. Дитячі роки провів Котляревський серед доволі вбогої обстанови. Після смерті батька мусів сам заробляти на життя. Нижчу освіту дістас у соборній парфіяльній школі, а в 1780.р. вступає у полтавську т.зв. Катеринославську семінарію. Вже в школі проявляється його поетичний хист, за що дістас від шкільних товаришів нázву "рифмача". В семінарії пробував 8 років, але не закінчивши її, стас вчителем поміщицьких дітей. Це дас йому змогу ближче познайомитись з українським селянством, його побутом і звичаями.

В 1796.р. вступає на військову службу. За участь у різних походах дістас нагороди й чин капітана. У 1808.р. покидає військову службу й дістас нагляд над дітьми вбогих дворян. Переїдуваючи в Полтаві, Котляревський зацікавлюється театральним мистецтвом. Він виступає в домашньому театрі генерал-губернатора кн. Лобанова-Ростовського, а для князя Репніна, наступника Лобанова-Ростовського організує театр. В 1818.р. стас директором полтавського театру. Тут виставляє свої твори "Наташка Полтавка" і "Москаль-чарівник".

Помер 28. жовтня 1838.р. в Полтаві, де й поховано його.

ВІДАННЯ "ЕНЕЇДИ". Перші три частини "Енеїди" видав друком коютопський шляхтич Максим Парпур в Петербурзі 1798.р., не маючи на те згоди автора. До видання був долучений словничок малозрозумілих українських, російських і інших слів, що входили в текст твору. Наголовок цього видання був такий: "Енеїда на малороссійскій языке переделанная И. Котляревскимъ.

Часть І. Съ дозволенія Санктпетербургской цензуры. Издивеніемъ М. Парпуры. Въ Санктпетербурге, 1798. года".

Ці три частини "Енеїди" передруковано в другому виданні в Петербурзі 1808.р.

Авторове поправлене видання з'явилось 1809.р. Котляревський не тільки додав до нього нову, четверту пісню, але й вносить тут цілий ряд поправок і змін. Змінює також і наголовок: "Виргиліева Енеїда на малороссійскій язык переложенная И. Котляревскимъ. Санктпетербург , 1809. года".

Перед текстом цього видання висказує Котляревський своє негодування на видавця першого видання М. Парпуро за те, що без його дозволу видав перші три пісні "Енеїди", поробивши при тому багато помилок. Своє незадоволення Парпурою висказує Котляревський також в III.ч. "Енеїди", поміщуючи Парпуро серед грішників у пеклі /III, 82/. Проте жаль Котляревського не зовсім оправданий, бо Парпуро видав "Енеїду" не для матеріального заробітку, тільки під впливом захоплення поемою.

Повне видання "Енеїди" вийшло аж по смерті автора 1842.р. в Даркові накладом Волохинова, що йому Котляревський ще перед смертю продав право видання твору, перередактувавши перші чотири пісні і додавши до них п'яту й шосту пісню. Наголовок цього видання: "Виргиліева Енеїда".

"Енеїда" заслухила собі велику популярність як серед сучасників, так і серед майбутніх поколінь. Мало котрий із українських творів дочекався стільки видань і стільки наукових досліджень. Деякі із новіших видань звертають увагу своїм зовнішнім оформленням і прекрасними мистецькими ілюстраціями.

Як кожний замітніший літературний твір, "Енеїда" нашла своїх гарячих прихильників, як також і суверих критиків. Перші добачають у ній вдалу національну сатиру й оновлення української літератури, другі - тіль-

ки залишений відгук російського літературного життя.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖАНР "ЕНЕЇД". Теоретики літератури називають звичайно "Енеїду" Котляревського травестованою*** бурлескою*** поемою. У літературі під травестією розуміють твір, в якому автор поважну тему передає жартівливим, "знихувальним" стилем.

"Перекладана Енеїда" не є перекладом, бо переклад намагається дуже точно відтворити зміст, стиль і тон оригіналу.

Котляревський у скороченні переказує фабулу латинської поеми, послугуючись при тому зовсім відмінним стилем і способом оповідання.

Поема Вергілія складалась із 2-ох частин, у склад яких входить 12 пісень і 10.000 гексаметрів./У Котляревського - 6 частин і 7.500 ямбічних рядків/. Цей патріотичний твір висловлював національні гордомі римлян, зв'язуючи Рим із славною Троєю.

Зміст поеми: після зруйнування Трої Еней з ватагою троянців, виконуючи волю богів, прямує до Італії. Долею Енея зацікавлені боги в Олімпі, з яких одні допомагають йому, а другі шкодять. Проблукавши сім років по морях, Еней прибуває в Італію, в землю царя Латина. Латин гостинно зустрічає прибулих, а навіть погоджується віддати за Енеєві свою дочку Лавінію. Тому на перешкоді стає сусідній царок Турн, який ще перед тим хотів одружитись із Лавінією. Він вишовідає Енеєві війну. Еней перемагає Турна, одружується з Лавінією і стає царем латинської землі. Із Енеєвої держави народжується пізніша могутня Римська держава.

Котляревський в основному зберігає сюжет Вергілія, але представляє поважні події в гумористичному тоні, пропускаючи при тому деякі місци, а деякі змінюючи на свій лад.

* Жанр - рід, від франц. *genre* ** Травестія, олово франц. походження *** Й означає "переодигання. **** Бурлеска /від італ. *burla* - жарт/- гумористичне оповідання, що "низьким" грубуватим стилем розповідає про поважні теми.

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ І ПОПЕРЕДНИКИ. Вже довший час перед виступом Котляревського європейська література знала твори, що пародіювали й травестували класицизм. Деякі письменники використовували поважні теми й класичну форму для політичної й суспільної сатири. Предметом травестії й перелицьовання була саме Вергілієва "Енеїда". Ще в ХУІІІ.ст. француз Скаррон видає свого "Перелицьованого Вергілія", а в ХУІІІ.ст. появляється в Австрії травестія - "Енеїда" Блюмауера. Безпосередніми попередниками Котляревського були російські письменники Осіпов і Котельницький, головно перший із них, якого травестія найтла доволі сильний відгомін у творі Котляревського.

Але хоч Котляревський запозичив від Осіпова не тільки деякі картини, але також і зовнішню метричну форму, до цілої справи він підійшов у власний спосіб, а головне те, що перевищив свого попередника силово поетично го хисту.

ВАРТІСТЬ "ЕНЕЇДИ". До найбільш цінних прикмет "Енеїди" - Котляревського належить її український національний колорит.

Персонажі "Енеїди" - це не справді мітичні боги або троянці чи латиняни, а різні представники українського суспільства ХVІІІ.ст. Еней з ватагою троянців - це козаки, що після зруйнування Січі шукають нового місця осідання. Вони винесли багато негативних рис /п'янині, голтілаки й горлорізи/, але коли треба, вміють постояти за свої права й по-геройськи боротись проти своїх ворогів.

Котляревський залюбки згадує цей у його часах недавно ще відгомонілій побут козацької України. При описі латинського війська він з елегійним смутком зітхає:

"Так вічной пам'яти бувало
У нас в гетьманщині колись"...

і відтворює картини військового устрою за гетьманщини.

Неменше місця присвячує Котляревський і українському панству та чиновництву ХУІІІ.ст., зображену їх під постатями мітичних богів.

В сатирично змальованих, інколи може й карикатурно перебільшених картинах змальовані тут негативні риси *тієї* верстви нашого суспільства /п'янство, хабарництво, сварливість/. Але Котляревський не поминає мовчанкою і інших українських типів враз з їхніми гріхами й грішками, що їх різноманітну галерію виводить у картинах пекла.

Велику прислугу для української культури зробив Котляревський, виробивши до свого твору багатство етнографічного матеріалу.

Грецько-римський сюжет рясно переплетений українськими побутовими картинами. Тут картини пирів з переліком ~~безліч~~ українських страв, що дають нам уявлення не тільки про замідування до бенкетів, але й про добробут і багатство полтавських дворів. Тут цікаві українські народні звичаї, пісні, танки й ігри, заобсервовані Котляревським на вечерницах і досвітках по полтавських селах. Тут і перегляд козацької зброї і тогочасної української ноші від селянської до старшинської козацької, а навіть до запозиченої європейської. Тут народні повір'я, дотепні народні приказки, цікаві народні назви, імена томо.

Фольклорне багатство і національний колорит як також і сатирично-ідейна спрямованість твору ставлять книгу Котляревського в ряді цікавіших зразків нашої літератури. Як сам літературний твір вона являється не зовсім завершеною з уваги на мистецькі недотягнення в будові й характеристиці персонажів.

МОВА Й ВІРШ "ЕНЕЇДИ". Мова "Енеїди" цікава не тільки тим, що вона жива народна і в порівнянні із мовою давніших письменників, які постулювалиось теж народною мовою, вона чистіма. Вона звертає увагу головно багатством *слого* словника, а *також* своєю образністю, конкретністю.

і влучним добором широ-народних стилістичних засобів.

Словництво "Енейди" - це багатюша скарбниця різноманітних синонімів, архаїзмів, провінціалізмів, технічних висловів і спеціальних назв. Із стилістичних засобів на перше місце висувається тут порівняння й епітети, що здебільшого базуються на фольклорному матеріалі, а своєю влучністю й дотепністю відповідають народній психології.

"Правда, чимало місця в "Енейді" займають мовні варваризми - запозичення із московської та польської мови, а ще більше вульгаризми, що ними Котляревський не вагається рясно переплітати рядки своєї поеми.

Появу одних, а передовсім других виправдує травестійно-бурлескний стиль твору з його тенденцією до карикатури й реалістично-сатиричного відтворення життя.

Також вірш "Енейди" досконаліший і без порівняння багатий від вірша попередніх українських поетів. Ціла поема розпадається на десять рядкові строфі із правильною ритмічною будовою і правильним римуванням.

Основою ритму "Енейди" є чотироостоповий ямб. У метричній схемі поодинокі рядки виглядають так:

"Где в Латії дзвін віщовий
І гасло всім к війні дас,
Щоб всяк латинець був готовий
К війні, в яку їх злість веде".

Інколи в деяких стопах пропускаються наголоси. Стопа з двох ненаголошених називається пірихій:

"Заваятіший од всіх бурлак".

Або:

"Путивочку Венері дав".

Римування "Енеїди" послідовно правильне. У перших чотирьох рядках воно перехресне, тобто римується перший рядок із третьим, другий із першим.

Дальше п'ятий рядок римується з шостим, сьомий з десятим, восьмий з дев'ятим.

Марія Пшепорська.

ЕНЕЇДА.

Частина I.

1. Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всес зле проворний,
Заваятіший од всіх бурлак.
Но греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він, взявши торбу, тягу дав,
Забравши деяких троянців,
Осмалених, як гиря, ланців,
П'ятами з Трої накивав.
2. Він, швидко поробивши човни,
На сине море поспускав,
Троянців насажавши повні,
І куди очі почухрав.
Но зла Юнона, сучча дочка,
Розкудкудалась, як квочка.
Енея не любила - страх!
Давно уже вона хотіла,
Його щоб душка полетіла
К чортам і щоб і дух не пах.
3. Еней був тяжко не по серцю
Юноні, все її унівив;
Здавайсь гірчіший їй від перцю
Ні в чім Юнони не просив;
Но гірш за те їй не злюбився,
Що, бачиш, в Трої народився,
І мамою Венеру звав,
І що його покійний дядько,
Парис, Пріямове дитятко,
Путівочку Венері дав.
4. Побачила Юнона з неба,
Що пан Еней на Цоромах,-
А те шепнула оука Геба...
Юнону взяв великий жах!
Вірягла в гринджолята павичку,
Сховала під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса;
Всяла спідницю і шнурівку,
І хліба з сіллю на тарілку,
К Еолу мчалась, як оса.

5. Здоров, Еолс, пане-свату!
Ой, як ся маєш, як живеш?
Сказала, як війшла у хату,
Юнона: Чи гостей ти ждеш?..
Поставила тарілку з хлібом
Перед старим Еолем-дідом,
Сама же сіла на ослін.
"Будь ласкав, сватоньку-старику!
Ізбий Еней з пантелику:
Тепер пливе на морі він.
6. Ти знаєш - він який суціга,
Паливода і горлоріз:
По світу як іще побіга,
Чиїхсь багацько вилів сліз.
Пошли його на лихо злес,
Щоб люди всі, що при Енею,
Послизли і щоб він і сам.
За бес ж дівку чорнобриву,
Омачную, гарну, уродливу
Тобі я, далебі, що дам".
7. "Гай, гай! Ой дей же його кату!"
Еол насупившись оказал:
"Я все б зробив за свою плату,
Та вітри всі порозпускаю:
Ворей недуж лежить з похмілля,
А ют поїхав на весілля,
- Зо Сир же, давній негодяй,
З дівчатами заженихався,
А Евр в поденщики нанаєвся,-
Як хочеш, так і помишлай!
8. Та вже для тебе обіщаюсь
Енесві я ляпас дать!
Я хутко, миттю постараюсь
В трістя його к чортам загнать,
Прощай же! Швидше убирайся,
Обіцянки не забувайся,
Бо послі, чузь, ні-чичирк!
Як збрешеш, то хоча надсидьбя,
На ласку послі не понадься:
Тоді від мене возьмеш чвирк."
9. Еол, оставшись на господі,
Зібраав усіх вітрів до двора,
Велів поганій буть погоді...
Якраз на морі і гора!
Все море зараз спузирило,
Водою мов в ключі забило,-
Еней тут крикнув, як на пуп:
Заплакався і заридався,
Пошарпався, увесь подрався,
На тім'ї начесав аж струп.
10. Прокляті вітри роздулися,

А море з лиха аж реве:
Олівами троянці облилися,
Енея за живіт бере;
Вої човники їх розчухрало,
Багацько війська тут пропало:
Тоді набрались всі сто-лих!
Еней кричить, що - "Я Нептуну
Півкопи грошей в руку суну,
Аби на морі штурм утих".

11. Нептун іздавна був дрепічка:
Почув Енеїв голосок,
Шарпнувся зараз із запічка -
Півкопи для його кусок!..
І миттю осідлавши рака,
Схвавивсь на його, мов бурлака,
І вирнув з моря як карась.
Загомонів на вітрів грізно:
"Чого ви гудете так різно?
До моря, знасте, вам зась!"

12. От тут-то вітри скаменулись,
І ну всі драла до нори;
Ло ляса мов ляхи шатнулись,
Або од іхака тхори,
Нептун же зараз взяв мітелку
І вимів море, як світлку,
То сонце глянуло на світ.

Еней тоді як народився,
Разів із п'ять перехрестився,
Звелів готовити обід.

13. Поклали шальовки основі,
Кругом наставили місок;
І страву всяку, без мови,
В голодний пхали все куток.
Тут з салом галушки лигали,
Лемішку і кулім глитали
І брагу кухликом тягли,
Та і горілочку хлеостали,
Наойлу із-за столу встали
І спати послі всі лягли.

14. Венера не послідня шльоха,
Проворна, враг її не взяв,
Побачила, що так полоха
Еол синка, що аж захляв,
Умилася, причепурилась
І як в неділю нарядилась,
Хоть би до дудки на танець!
Взяла очіпок греєтовий
І кунтуш з усами люстровий,
Пішла к Зевесу на ралець.

15. Зевес тоді кружав сивуху
І оселедцем заїдав;

Він, сьому випивши восьмуху,
Послідки з кварти виливав.
Прийшла Венера, іскривившись,
Заплакавшись і завіскрившись,
І стала хлипать перед ним:
"Чим перед тобою, мільй тату,
Син заслужив таку мій плату ?
Гйон, мов в свинки грають їм.

16. Куди йому уже до Риму ?
Хіба як здохне чорт в рові,
Як вернеться пан Хан до Криму,
Як жениться сич на сові...
Хіба б уже та не Юнона,
Щоб не вказала макогона.
Що й досі слухає чмелів!
Коли б вона та не бісилася,
Замовкла і не комезилася,
Щоб ти це сам їй ізвелів".
17. Юпітер, все допивши з кубка,
Погладив свій рукою чуб:
"Ох, доцю, ти моя голубко!
Я в правді твердий так, лк дуб.
Еней збудує сильне царство
І заведе своє там панство;
Не малий буде він панок.
На панщину весь світ погонить,

Багацько хлопців там наплодив
І всім їм буде ватажок.

18. Заїде до Дідона в гості
І буде там бенкетувати;
Полюбиться її він мосці
І буде бісики цукати.
Іди, небого, не журися,
Попонеділкуй, помолися,
Все буде так, як я сказав".
Венера низько поклонилась
І з пан-отцем своїм простилаася
А він її поцілував.
19. Еней прочумався, проспався,
І голодрабців позабирає,
Зовсім зібралася і уклався,
І скільки видно почухрав.
Плив-плив, плив-плив, до аж обрію
І море так йому огидло,
Що бісом на його дививсь.
"Коли б, каже, умер я в Трої,
Уже б не пив йеї гіркої,
І марне так не волочивсь".
20. Потім до берега приставши
З троянством голим всім своїм,
На землю з човнів повстававши,

Спитавсь, чи є що істи їм ?
І зараз чогось попоїли,
Щоб на путі не ослабіли:
Пішли куди хто запопав.
Еней по берегу попхався
І сам не знав, куди слонявся,
Аж гульк, - і в город причвалав.

21. В тім городі жила Дідона,
А город звався Карфаген,-
Розумна пані і моторна;
Для неї трохи цих імен:
Трудяща, дуже працьовита,
Весела, гарна, синовита,
Відкняжка, що була вдова...
По городу тоді гуляла,
Коли троянців повстрічала,
Такі сказала їм слова:

22. "Відкіль такі це голтіпаки ?
Чи рибу з Дону везете ?
Чи може циходці-бурлаки ?
Куди, прочани, ви йдете ?
Який вас враг сюди направив ?
І хто до города причалив ?
Яка ж ватага розбішак ?"
Троянці всі замуротали,

Дідоні низько в ноги падій,
А вставши, їй мовляли так:

23. "Ми всі, як бач, народ хрещений,
Волочимся без талану;
Ми в Трої, знаєш, порождені,
Еней пустив на нас ману,
Дали нам греки прочухана
І самого Енея пана
В три вирви витали відтіль;
Зелів покинуті нам Трою,
Підмовив плавати з собою.
Тепер, ти знаєш, ми відкіль.

24. Помилуй, пані благородна!
Не дай загинуть головам;
Будь милостива, будь не злобна,
Еней спасибі скаже сам.
Чи бачиш, як ми обідрались,
Уbraneя, постоли порвались,
Охляли, ніби в дощ щеня!
Кожухи, свити погубили
І з голоду в кулак трубили,
Така нам лучилася пеня".

25. Дідона гірко заридала
І з білого свого лиця

СТ 14 на зборах

- Платочком слізози обтирала:
 "Коли б, сказала, молодця,
 Еней вашого злацала,
 Уже б тоді весела стала,
 Тоді великдень був би нам!"
 Тут плюсь Еней, як будто з неба:
 "Ось, ось де я, коли вам треба!
 Дідоні поклонюся сам".
26. Потім з Дідоном обнявши,
 Поцімувались гарно всмак;
 За рученьки біленькі взявшись,
 Балакали то сяк, то так.
 Пішли к Дідоні до господи
 Чорез великі переходи,
 Ввійшли в світлицю, та й на піл;
 Пили на радощах сивуху
 І їли сім'яну макуху,
 Пекіль кликнули їх за стіл.
27. Тут їли різні пострави,
 І все з полив'яніх мисок,
 І самі гарні приправи
 З нових кленових тарілок:
 Свинячу голову до хріну
 І локшину на переміну,
 Потім з підлевою індик,

На закуску куліш і каму,
 Лемішку, зубці, путрю, квашу
 І з маком медовий шулик.

28. І кубками пили слив'янку,
 Мед, пиво, брагу, сирівець,
 Горілку просту і калганку,
 Куривсь для духу яловець.
 Бандура "горлиці" бринчала,
 Соцілка "зуба" затинала,
 А дудка грала "по балках",
 "Сантарівки" на скрипці грали,
 Кругом дівчата танцювали
 В дробутках, в чоботах, в снітк
29. Сестру Дідона мала Ганну,
 Навсправжки дівку, хоть куди:
 Проворну, чепурну і гарну,
 Приходила і ця сиди
 В червоній юпочці басвій,
 В запасці гарній фаналевій,
 В стьонжках, в намисті і ковтках.
 Тут танцювала викрутасом
 І перед Енеєм вихиласом,
 Під дудку била третяка.
30. Еней і сам так розходився,

Як на аркані жеребуць,
Що трохи не увередився,
Пішовши з Гандзю в танець.
В обох підківки забрязали.
Шинки од танців задрижали,
Вистрибувавши гоцака.
Еней, матню в кулак прибравши,
І не до соли примовлявши,
Садив крутенько гайдука.

31. А послі танців варенухи
По Філіканці піднесли,
І молодиці цокотухи
Тут баляндраси понесли.
Дідона кріпко заюрила,
Горщок з вареною розбила,
До дуру всі тоді пили.
Весь день вессло прогуляли
І п'яні спати полягали,
Еней ж ледве повели.

32. Еней на піч забрався спати,
Зарився в просо, там і ліг;
А хто скотів, побрів до хати,
А хто в хлівєць, а хто під стіг;
А деякі так так хлеснули,
Що де упали, там заснули,
Сопли, харчали і хропли;

А добре молодці кружали,
Поки аж півні заспівали,
Що здували, то все тягли.

33. Дідона рано ісхопилась,
Пила з похмілля сирівець,
А послі гарно нарядилась,
Якби в оренду на танець.
Взала караблик бархатовий.
Спідницю і керсет шовковий
І начепила ланцюжок;
Червоні чоботи обула
Та і запаски не забула,
А в руки з вибійки платок.

34. Еней же з хмелю як прослався
Іззів солоний огірок;
Потім умився і убрався,
Як парубіжка до дівок.
Йому Дідона підослала,
Що од покійника украла:
Штані і пару чобіток,
Сорочку і каптан з китайки,
І шапку, пояс з каламайки,
І чорний шовковий платок.

35. Як одяглись, то івійшлися,
З собою стали розмовлять;

Наїлися і принялися,
Щоб по-вchorашньому гулять.
Дідона ж тяжко сподобала
Еней так, що і не знал,

де дітися і що робить;
Точила всякій баласій,
І підпускала різні льої,
Енею тільки б угодить.

36-56. Щоб Енесві було веселіше, Дідона вигадала грище. Тут всячину іграли: і в хрещика, і в горючуба, інші журавля скакали, а хто од дудочки потів; і в духугта гуляли, в хлюста і в пари, і в візка. Були троянці п'яні, сittі, обуті й обйті, щодень було у них похмілля, щодень банкети.

Отак Еней жив у Дідони, забувши і про Рим. Він годів зо два там проодів і був би й більш пронайдів, коли Юпітер ненароком кинув в Карфагену оком. Він розсердився й Енея лаяв на весь рот. Потім покликав післанця Меркурія й післав його в Карфаген, щоб розлучив скажену пару. Меркурій запряг чортопахайку і чкуриув із неба, аж закурилось. Еней, укрившись, лежав на полу, як Меркурій вбіг у хату. Він зі всього горла закричав і наказав Енесві ще сьогодні тікати з Карфагени. Еней затрусилося, піджав хвіст, мов собака і кинувся з хати збирати троянців.

Бам дожидається тільки ночі, щоб, не прощаючись з Дідоною, тягу дать. Дідона зараз усе одгадала і тільки що Еней хотів дать драля, хват' його за чуб. Вона гірко заридала, запінилась, посатанила, залалла Енея. Еней від неї одступався, переступив поріг і в собачу рист' побіг до троянців. Потім хутко сівши в човен, велів їхати не оглядаючись. Дідона тяжко замурилася, плакала, нудилася, кусала ногті на руках. Довгенько так посумувавши, скочила на піл і, взявшись з запічка кресало та ключча в пазуху, вийшла на город. На городі стояв у кострі на зиму очерет. Під ним вона розвелла похар і розпалила кругом костир, сама простяглася в огні. Так Дідона сама себе спалила з туги за Енеям і післала душу свою в ад.

Частина II.

1. Еней, попливши синім морем,
На Карфагену оглядавсь:
Воровсь сердега з своїм горем,
Слізьми бідняжка обливавсь.
Хоть од Дідони плив поспішно,
Та плакав гірко, неутішно.
Почувши ж, що в огні спеклась,
Оказав: "Нехай їй вічне царство,
Мені же довголітнє панство,
І щоб друга вдова нашлась".
2. Якось і море стало грати,
Великі хвилі піднялися,
І вітри зачали бурхати,
Аж човни на морі тряслись.
Водою чорт зна, як крутило,
Що трохи всіх не потопило,
Вертілись човни, мов дурні.
Троянці з страху задрихали,
І що робити всі не знали,
Стояли мовчки всі смутні.
3. Один з троянської ватаги,
По їх він звався Памінур,
Цей більше мав других відваги,

Сміленький був і балагур,
Що наперед цей скаменувся,
І до Нептуна окликнувся:
"А що ти робиш, пан Нептун?
Чи це і ти пустивсь в ледащо,
Що хочеш нас звести ні на що?
Хиба пів копи вже забув?"

4. А далі після цеї мови
Троянцям він так всім сказав:
"Бувайте, братця, всі здорові!
Отсе Нептун замудрував.
Куди тепер ми, братця, підем?
В Італію ми не доїдем,
Бо море дуже щось шпус.
Італія відсіль не близько,
А морем в бурю їхати слизько,
Човнів ніхто не підкує.
5. Оттут земелька єсть, хлоп'ята,
Відсіль вона не вдалеку,
Сицилія земля багата,
Вона мені щось по знаку.
Дмухнім лиш, братця, ми до неї,
Збувати горести своєї,

Там добрій цар живе Ацеост.
Ми там, як дома, очунаєм
І як у себе загуляєм,
Всього багацько в його єсть.

6. Троянці разом принялися
І стали веслами гребти,
Як стрілки човники неслися,
Мов ззаду пхали їх чорти.
Їх сицілійці як узріли,
То з города, мов подуріли,
До моря бігли всі встрічатъ.
Тут між собою розпитались,
Чоломкались і обнімались,
Пішли до короля гулять.

7. Ацеост Енея, якби брату,
Велику ласку показав,
І зараз, попросивши в хату,
Горілкою почастував;
На закуску наклали сала,
Лежала ковбаса чимала
І хліба повне решето.
Троянцям всім дали тетері
І відпустили на квартири,
Щоб йшли, куди потрапить хто.

8. Тут зараз підняли банкети,
Замуркотали, як коти,

І в кахлях піднесли памкети.
І кисілю їм до сити;
Гарячую, м'яку бухинку,
Зразову до рижків печінку,
Гречаних з часником пампух.
Еней з дороги налигався,
І пінної так нахлистався,
Трохи не випероз з його дух.

9. Еней хотъ трохи був підпилій,
Та з розумом не потерявсь;
Він син був богоボязливий,
По смерті батька не цуравсь,
В цей день його стежъ опрягся,
Як чикілдихи обікрався,
Анхиз з горілочки умер.
Еней скотів обід справляти
І тут старців нагодувати,
Щоб біг душі свій рай одпер.

10. Зібраав троянську всю громаду
І сам пішов на двір до них
Просить у їх собі пораду,
Сказав їм річ в словах таких:
"Панове, знасте, трояни,
І всі хріщеній миряни,
Що мій отець бував Анхиз,
Його сивуха запалила
І живота укоротила,

- I він, як мужа в зиму, зслиз.
- II. Зробити поминки я хочу,
Поставити обід старцям
І завтра ж, далі не одстрочу.
Скажіте, як здається вам?"
Цього троянці і бажали
І всі уголос закричали:
"Енею, Боже, помохі!
Коли же хочеш, пане, знати,
І самі будем помагати,
Бо ми тобі не вороги!"
- III. І зараз миттю всі пустились
Горілку, м'ясо купувати.
Хліб, булики, кніжі вродились,
Пішли посуди добувати;
І коли з куті зробили,
Сити із меду наситили,
Договорили і попа;
Хазяїнів своїх зивали,
Старців по вулицях шукали...
Пішли на дзвін дякам копа.
- IV. На другий день раненько встали,
Огонь на дворі розвели
І м'яса в казани наклали,
Варили страву і пекли.
П'ять казанів стояло юшки,
- A в чотирьох були галушки;
Борщу трохи було не з шість;
Баранів тьма була варених.
Курей, гусей, качок печених,
До-сита щоб було всім їсть.
- V. Цебри сивушки там стояли
І браги повні діжки;
Всю страву в вагани вливали
І роздавали воім ложки.
Як проспівали "со святыми",
Еней облився слізми гіркими
І принялися воі трепать;
Наїлися і нахлистались,
Що деякі аж новалялись...
Тоді і годі поминатъ.
- VI. Еней і сам зо старшиною
Анхиза добре поминав;
Не зрів нічого пред собою,
А ще з-за столу не вставав.
А далі трошки проходився,
Прочумався, проторезився,
Пішов к народу, хоть поблід,
З кишенні винявши півкішки,
Штурнув в народ дрібних, як
/ріпки,
Щоб тямили його обід.

16. Еней заболіли ноги,
Не чув ні рук, ні голови;
Напали з хмелою перелоги,
Опухли очі, як в сови,
І весь обдувся, як барилlo;
Було на світі все немило,
"Мисліте" по землі писав,
З нудьги охляв і ізнемігся,
В одежі ліг і не роздігся,
Під лавкою до світа спав.
17. Прокинувшися, ввесь трусився,
За серце ссало, мов глисти; -
Перевертається і нудився,
Не здужав голози звести,
Поки не випив півквартири
З імбером пінної горілки
І кухля сирівцю не втер.
З-під лавки виліз і струхнувся,
Закашляв, чхнув і стрепенувся:
"Давайте", крикнув, пить тепер!"
18. Зібралися, всі паненята
Ізиов кружати начали;
Нили, як брагу поросята;
Горілку так вони тягли;
Тягли тут пінненську троянці,

ноческоа

Не вомнили сициліянці,
Черкали добре на-захват.
Хто пив тут більш од всіх
/сивухи
І хто пив разом три осьмухі,
То той Енеєві був брат.

19-67. Щоб ще більш звеличати
поминки по Анхизові, Еней
розворядив ігрища. До двобою
стають Дарес і Ентел. Іхнім
двобоєм заціклюються та-
кож і олімпійські боги, але
Зевс забороняє їм встрявати
в земні справи. Двобій кінча-
ється перемогою Ентелла. Тим-
часом Юона підмовляє Грисю
/Ерікію, післанку богів/ піти
на Сицилію і намовити троян-
ських жінок підпалити човни.
Троянки, огірченні на своїх
чоловіків за те, що залишили
їх самотніми, ідуть за під-
шептами Грисі і підпадають
троянські човни. Тільки на-
стирливими просьбами й лай-
ком /"олішпельких" шпетив на

всю губу"/ вдається Енесві врятувати рештки Фльоти. З неба поливсь дощ і погасив пожар. Еней тяжко зажуривсь своєю долею. Один з троянців, окрім Невтес радить Йому покинути горе і відпочити, поклавши спати. У сні являється Енесві його батько Анхиз і радить Йому покинути Сицилію. Крім цього Анхиз доручав ще синові відвідати його в пеклі. Еней іде за волею батька.

68. К Ацесту зараз сам махнувши,
За хліб подикував, за сіль,
І там недовго щось побувши,
Вернувся до своїх відтіль.
Весь день збирались та вкладались
І світа тільки що дождались,
То посадали на човни.
Еней же їхав щось несміло,
Бо море дуже надоїло,
Як чумакам дощ восени.

69. Венера, тілько що узріла,
Що вже троянці на човнах,
К Нептуну на поклон побігла,
Щоб не втопив їх у волнах.
Поїхала в своїм ридвані,
Мов сотника якого пані,
Гаскими конями, як звір,
Із кінними провідниками,
З трома на заді козаками,
А коні правив машталір.

70. Еула на Йому біла свита
Із шаповальського сукна,
Тасомкою кругом обшита,
Сім кіп стоялася вона.
Набакир шапочка стриміла,
Далеко дуже червоніла,
В руках же дзвігий був батіг,
Їм грімко ляскав він із лих
Скакали коні без оддиха,
Ридван мов вихор в полі біг

71. Приїхала, загримотіла,
Кобиляча мов голова,
К Нептуну в хату улетіла
Так, як із вирию сова.
І не сказавши ні пів слова:
"Нехай"-каже - "твоя здрава
Бува, Нептуне, голова!"
Як навіжена прискакала,
Нептуна в губи цілуvala,
Говорячи такі слова:

72. "Коля, Нептун, мені ти дядько,
А я племінник тобі,
Та ти ж мені хищений батько,
Спасибі зароби собі.

Моєму поможи Енею,
Щоб він з ватагою своєю
Щасливо їздив по воді.
Уже і так поползали,
На силу баби одшептали,
Попався в зуби був біді".

73. Нептун, моргнувши, засмінвся,
Венеру сісти попросив,
І після неї обливався,
Сивухи чарочку налив.
І так іх почастувавши,
Чого просила, обінягши,
І зараз з нею попрощавсь.
Повіяв вітр з руки Енею,
Простивсь сердечненький з землею,
Як стрілочка по морю мчавсь.

74. Поромщик іх що найглавніший
З Енеєм їздив всякий раз,
Йому слуга був найвірніший;
По напому він звавсь Тарас;
Цей, сидя на кормі, хитався,
По саме нельзя нахлистався

Горілочки, коли прощавсь.
Еней велів його прияти,
Щоб не пустивсь на дно ниря;
І в лучшім місті би проснав".

75. Но видно, що цану Тарасу
Написано та на роду,
Щоб тільки до цього він час
Терпів на світі цім біду.
Бо, розхитавши, бризнув в воду;
Нирнув-і не спітивши броду,
Наввириинки пішла душа.
Еней хотів, щоб окомилась
Біда і більш не продовжилася
Щоб не пропали всі з кома.

Частина III.

I. Еней-сподар, посумувавши;
Насилу трохи вгамувавсь;
Поплакавши і поридавши,
Сивушкою почастувавсь;
Но все ж таїм го мутило
І колб серденька крутило,
Небіжчик часте щось вздихав;
Він моря так дуже боявся,
Що на богів не поглагався,
І батькові не довірав.

- Кумська
земля*
2. А вітри ззаду все трубили,
В потиличо його човнам,
Що мчалися зо всеї сили
По чорним пінявим водам.
Гребці і весла положили
Та сиде люлечки курили
І кургикали пісеньок:
Козацьких, гарних, запорозьких,
А які знали, то московських
Вигадували бреденьок.
  3. Про Сагайдачного співали,
Либонь співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандрував єзак всю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І ненч як свою дитину
З двора провадила в поход;
Як під Енейдер'ю воювали,
Без галушок як помирали,
Колись як був голодний год.
  4. Не так то діється все хутко,
Як швидко кажуть нам казок;
Еней наш илів, хотъ дуже прудко,
Та вже ж він плавав не деньок.
Довгенька по морю щось плялись
І самі о світі не знались,
Не знав тролнець ні один,
  5. Куди, про що і як швидкоють,
Куди це так вони мандрують,
Куди їх мчить Анхизів син.
  6. Отак поплававши немало,
І поблудивши по морям,
Якось і землю видно стало,
Побачили кінець бідам!
До берега якраз пристали,
На землю з човнів повставали,
І стали тута сидихати.
Ця Кумською земелька звалась,
Вона троянцям сподобалась,
Далось і їй троянців знати.
  7. Розгардіям настав троянцям,
Оп'ять забули горгвати;
Бувас щастя скрізь поганцям,
А добрий мусить пронадать.
І тут вони не шанувались,
А зараз всі і потаскались,
Чого хотілося шукать:...
- - - - -
- - - - -
- - - - -
  7. Були бурлаки ці моторні,
Тут познакомились той час,
З диявола швидкі, проворні,

Дпустяль москаля якраз.
Всими миттю побратались,
Сватались і докумались,
В зроду тутечки жили;
О мав к чому яку кебету,
Того той шукав бенкету,
Він веремію підняли.

9. Як ж були до карт охочі,
То сиділи дурно тут;
Гуляди часто до півночі
В Іска, в паги, у лази, в жгут,
У лімфеля, в візка і в кепа;
Коже ж із них була дотепа,
То з громі грали в сім листів.
Тут всі доволі забавлялись,
Пили, іграли, менихались,
Ніхто без діла не сидів.
10. Еней один не веселився,
Ному немилевсе було:
Ному Плутон та батько синвся,
І пекло в голову ввійшло,
Оставивши своїх гуляти,
Пішов скрізь по полям шукати,
Щоб хто дорогу показав,

Куди до пекла мандрувати,
Щоб розінати, розпитати,
Бо в пекло стежки він не знав.

11. Ішов, ішов, аж з русих кудрів,
В три ряди калав піт на ніс,
Як ось забачив щось і узрів,
Гуотий проімовіши дуже ліс,
На ніжці курлячій стояла
То хатка дуже обветшала
І вся віртілася кругом.
Він до тії прийшовши хати,
Хазаїна став викликати,
Прищурившися під вікном.
12. Еней стояв і дожидався,
Щоб вийшов з хати хтонебудь;
У двері стукав, добувався,
Хотів був хатку в ніжки спихнути.
Як вийшла бабище старая,
Крива, горбата, зухая,
Запліснявіла, вся в шрамах,
Сіда, риба, беззуба, коса,
Розхристана, пріботолоса,
І як в намисті вся в жовнах...
13. Еней таку узрівши цию,
Не зінав із ляку, де стояв;
І думав, що свою всю праце

Хатка

Баба - 924

Навіки тута потеряв.
Як ось до його підступила
Інга ця і заговорила,
Розявивши свої уста:
"Гай, гай же, сліхом посликати,
Анхизенка у віч видати!
А як забрів ти в ці міста?

14. Давно тебе я дожидаю,
І думала, що вже пропав;
І все дивлюсь та визираю,
Аж ось коли ти причвалав.
Мені вже розказали з неба,
Чого тобі цильненько треба -
Отець твій був у мене тут".
Еней цьому подивувався
І баби сучої спитався:
Як відьму злу що зовуть?

15. "Я Кумськая зовусь Сивилла,
Ясного Феба попади,
При його храмі посиділа,
Давно живу на світі я!
При Шведчині я ліувала,
А татарва як насігала,
То вже я замужем була;
І першу сарану заанаю;
Коли ж був трус, як ізгадаю,

○ То вся здригнуєсь, мов би малай

16. На світі всичину я знаю,
Хоть нікуди і не ходжу,
І людям в нужді помагаю,
І їм на звіздах вороху;
Кому чи трясцю одігнати,
Од заумниць чи помептати,
Або її волос ізігнати -
Шепчу, уроки проганяю,
Перенаполони виливаю,
Гадюк умії замовлять.

17. Тепер ходімо лиш в каплицю,
Там Фебові ти поклонись,
І обішай йому телицею.
А потім гарно помолись.
Не покалій лиш золотого
Для Феба світлого, ясного,
Та і мені щось перекинь.
То ми тобі таки щось скажем,
А може в пекло шлях покажем.
Іди, утрись і більш не слинь".

18. Прийшли в каплицю перед Феба;
Еней поклони бити став,
Щоб із блакитного Феб неба
Йому всю ласку показав.

СИВИЛЛУ КІМ ОМОДИВАЛО

І очі на лоб позганило,
І дубом волос став сідий;
Клубком із рота піка билась,
Сама ж вся корчилась, кривилась,
Мов дух вселився в неї злий.

19. Тряслась, кректала, побивалась,
Як бубон, синя стала вся,
Упавши на землю, качалась,
У барлозі мов порося.
І чим Еней молився більше,

То все було Сивиллі гірше;
А послі, як перемоливсь,
З Сивилли тільки піт котився;
Еней же на неї дивився,
Дрижав од страху і трусиць.

20. Сивилла трохи очуяла,
Отерла ціну на губах
І до Енея проворчала
Приказ од Феба в цих словах:
"Така богів Олімпських рада,
Що ти і вся твоя громада
Не будете по смерть в Риму;
Но що тебе там будуть знати,
Твое імення вихваляти,
Но ти не радуйся цьому.

НІ, ІЩО ЦІ ВІДІГІДІ ДОБРУ ПОХУ,

По всіх усюдах будеш ти;
І долю гірку, невгомонну
Готовсь свою не раз клясти.
Юнона ще не вдовольнилась,
Її злоба щоб скочилась
Хотя б на правнуках твоїх;
Но послі будеш жити по-панськи,
І люди всі твої троянські
Забудуть всіх цих бід своїх".

22. Еней похнюпивсь, дослухався,
Сивилла що йому верзла,
Стояв, за голову уязвся -
Не по йому ця річ була.
"Трохи мене ти не морочиш,
Не розчовпзу, що ти пророчиш".
Еней Сивиллі говорив:
"Діявол знає хто з вас бреше,
Трохи б було мені не легше,
Якби я Феба не просив.

23. Та вже що буде, те і буде,
А буде те, що Бог нам дастъ,
Не ангели-такі ї ж люди,
Колись нам треба всім пропасть.
До мене будъ лиш ти ласкова,
Услужлива і нелукава,

Мене до батька поведи;
І проходився б ради скучи,
Побачити пекельні муки,
Ану, на звізди погляди!

24. Не перший я, та й не послідній
Іду до пекла на поклон:
Орфей який уже негідний,
Та що ж йому зробив Плутон!
А Геркулес як увалився,
То так у пеклі розходився,
Що всіх чортяк порозганяв.
Ану, черкнім! А для охоти
Тобі я дам на дві схвоти...
Та ну ж! - скажи, щоб я вже знов!"

заревне.

- 25-39. Сивилла дала Енеєві пораду,
як дістатись до пекла. В густому ве-
ликому лісі росте дерево із золоти-
ми кислицями. Із цього дерева треба
зломити гілку, бо без неї не можна
підступити перед сатану. Яга зникла.
Еней заставсь сам, потім пішов шука-
ти йблуні. Втімившись, прийшов під
густий ліс, де щось видо й ревло
страшним голосом. Потім прочитав
молитву і пішов у лісову гущавину.

Там несподівано опинився під
кислицею. Він одчахнув гілку і
дав із лісу драка, аж земля під
ним дрихала. Прибігши до троян-
ців, наказав пригнати волів
і цапів з вівцями, щоб принести
жертву Плутонові. Позбирались
діки з попами, всі прибралися
служити, горів розкладений во-
гонь. Піп узяв вolla за роги,
засадив ніж у черево і винявши
тельбухи, вімував Енеєві і всім
троянцям добру долю. Як попи
возились із скотиною і як ха-
рамкались діки, з'явилася Сивил-
ла й наказала Енеєві збиратись
у дорогу.

40. Еней в сю путь якраз зібрався,
Шкапові чоботи набув,
Підтикався, підперезався
І пояс цупко підтягнув:
А в руки добру взяв дрючину,
Обороняти злоу личину,
Як лучиться де од собак.
А послі за руки взялися,
Примцем до пекла поплелися,

Пішли на прощу до чортяк.

41. Тепер же думаю, гадаю,
Трохи не годі і писать:
Із роду пекла я не знаю,
Нездатний, далебі, брехать,
Хіба, читателі, пождіте,
Вгамуйтесь трохи, не галіте,
Ніду я до людей старих,
Щоб їх о пеклі розпитати,
І попроту їх розказати,
Що чули од дідів своїх.

42. Віргілій же, нехай царствує,
Розумненький був чоловік,
Нехай не вадить, як не чує,
Та в давній дуже жив він вік.
Не так тепер і в пеклі стало,
Як в старину колись бувало
І як покійник написав.
Я може щонебудь прибавлю,
Переміню і що оставлю,
Нисну, як од старих чував.

43. Еней з Сивиллою хватались,
До пекла швидше щоб прийти,
І дуже пильно приглядались,
До пекла двері як найти.

Як ось перед якоюсь гору
Прийшли і в ній велику нору
Знайшли і вскочили туди.
Пішли під землю темнотою,
Еней все шупався рукою,
Щоб не ввалитися куди.

44. Ця улиця вела у пекло,
Була воночка і грязна;
У ній і вдень було мов смеркло,
Од диму вся була чадна.
Жила з сестрою тут Прімота,
Сестра же звалася Зівота;
Поклон цій першій oddали
Тімасі нашему Енею.
З його старою попадею,
А послі далі повели.

45. А потім Смерть по артикулу
Їм воздала косою честь,
Наперед стоя калавуру,
Який у її місці єсть:
Чума, війна, харцизство, холод,
Короста, трясця, парші, голод;
За цими ж тут стояли в ряд:
Холера, шолуді, бейиха
І всі мирянські, знаєм, лиха,
Що нас без милости морять.

Фото: О. Рогачевський

46. Іще ж не все тут скомилось,
Іще брела ватага лих:
За смертю слідом балилось
Жіноч, свекруж і мачух злих:
Вітчими йшли, тесті скун'яги,
Зліті і свонки мотаги,
Сердиті шурини, брати,
Зовиці, невістки, ятровки,
Що все гризуться без умовки,
І всякі тут були кати.

47. Якісь злидні ще стояли,
Жували все в зубах папір,
В руках каламарі держали,
За нуха настроили пір.
Це все десятькі та сонькії,
Начальники, п'явки людоїкії,
І всі прокляті писарі,
Ісправники все ваканціві,
Судді і стрипчі бэзтолкові,
Псеврені, секретарі.

48. - - - - -

49. - - - - -

50. - - - - -

51. Вній хотъ сильно тут дивився
Такій великій повині,
Та все од страху так трусиєся,

Мов сидя охлан на коні.
Побачивши ж іще іздалі,
Які там дива плачували,
Кругом куди не погладиш,
Злякавсь, к Сивиллі прихилиш,
Хватавсь за дергу і тунивел,
Мов од кота з коморі миш.

52. Сивилла в дальший путь тада
Не баскаличивсь би та йшов,
І так твиденько поспімала,
Еней не чув'аж підомов,
Хватайчися за ягов.
Як бось узріл пред собою
Чрез річку в пекло перевіз.
Ця річка Стиксом називалась
Сюди ватага душ збиралась,
Щоб хто на той бік персвіз.

53. І перевізчик тут явився:
Як циган, смуглой цери був,
Од сонця веся він попалився,
І губи, як арап, оддув;
Очища в лоб дозападали,
Сметаной позапливали,
А голова вся в ковтунах;
Із рота олина все котилась,
Всім задавалась собою страх.

54. Сорочка зв'язана узлами
 Держалась всілу на плечах,
 Попричепляна мотузками,
 Як решето була в дірках:-
 Замазана буда на палець,
 Засалена, аж капав смалець;
 Обутий в драні постоли,
 Із дір онучі волочились,
 Зовсім, хотъ вихми, помочились;
 Помарані штани були.
55. За пояс нико одвічало,
 На йому висів гаманець:
 Тютюн і люлька, і кресало,
 Лежали губка, кремінець.
 Хароном перевізчик звався,
 Собою дуже величався,
 Бо і не в шутку був божок:
 З крючком веселечем погрібався,
 По Стиксу стрілка мчався,
 Був човен легкий, як пушок.
- 56.- 67. Як на ярмарку слобожани,
 або як на торгу миряни, так тут товпились
 душі, кричали й спорили, бо кожний хотів,
 щоб Харон віз його на той бік. Але Хароно-
 ві до плачу байдуже. Він од каюка всіх
 відганяє і по-своєму вибору саджа в чо-
 вен. Еней з Сивиллою прийшли на самий пе-

ревіз, де заомальцюваній дідище кобенив народ зри-
 дений. Побачивши таких го-
 стей, Харон заревів, як ска-
 жений бик, бо не хотів пе-
 ревозити живих. Сивилла ба-
 чачи, що не шутка, дала оба-
 риганю поклін, показала зо-
 лоте деревце і розказала що
 все дрібно, що го провожати
 в пекло. Харон скаменувся
 і з човном причалив до
 них. Еней з Сивиллою ввій-
 шли в човен і калькою річ-
 кою поплив в пекло. Нал
 Харон приставши, висадив
 їх на землю, взяв ців-ами-
 на за труд і показав, куди
 піти.

*Бороться, як тепер
 не можемо вчуди*

Вівтарі три срібні 68, 69 і 70

68. Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ,
Там все поблідо і поблекло,
Нема ні місця, ні звід...
Там тільки тумани велики,
Там чутні жалібні крики,
Там мука грішним не мада.
Еней з Сивиллою гляділи,
Якії муки тут терпіли,
Якак кара всім була...
69. Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казаках,
Живиця, сірка, нефть кипіла,
Палає огонь, великий страх!
В смолі цій грішники сиділи
І на огні пеклися, горіли,
Хто, як, за віщо заслужив...
Нером не можна написати;
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько див!
70. Нанів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.

Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

71. Огненним пруттям оддирали
Кругом на спину і живіт,
Себе що самі убивали,
Яким остив нам білий світ.
Гарячим дъогтєм валивали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умирать.
Робили різniї їм муки,
Товкли у мужчирів їм руки,
Не важились щоб убивати.

72. Багатим та скущим вливали
Розтоплене срібло в роти
А брехунів там заставляли
Лишати гарячих сковород...

73. Воім старшинам тут без розбору;
Панам, підпанкам і служам,
Давали в пеклі добру хльору,
Воім по заслужі, як котам.
Тут всякиї були цехмистри
І ратмани і бургомистри,
Судді, підоудки, писарі,

йкі по правді не судили
та тільки трошки душили
І обдирали хабарі.

74. І всі розумні філосопи,
що в світі вчились шудрувати,
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян, щоб знали научать;

75. - - - - -
- - - - -

76. Батьки, які синів не вчили,
А гладили що головах
І тільки знай, що їх хвалили,
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синки в леда до
Пустилися, дішли в ін на що,
А послі чубиць батьків
І всею силою бахали,
Батьки щоб швидше умирали,
Цоб їм принятись до замків.

77. - - - - -
- - - - -

78. Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець, на підборний
Поганий продавали крам.
Тут всякий були пронози,
Перекупки і пімарової,
Жиди, міняйли, пінкарі;
І ті, що фиги-міги возять,
Що в боклагах гарячий носять,
Там всі пеклися крамарі.

79. Налив'яди і волощоги,
Всі зводники і всі плути,
Ярижники і всі п'янюги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворохбити, чаюдії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький, коновалський,
Кунінський, ткацький, шаповальський
Кипіли в пеклі всі в смолі.

80. Там всі невірні і християни,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщані,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі.
Прямі були і кривоногі,

Бути видющі і сліпі,
Були і штатські, і воєнні
Були і панські, і казенні,
Були миряні і попи.

81. Гай, гай!... та щіде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш:
Сиділі там скучні піти,
Писарчукки поганіх вірш.
Великій терпіли муки:
Ім зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
Оттак і нам брат попадеться,
Що пише, не остережеться...
Який же втернить його хрін?

82. Якусь особу мацануру
Там піварили на пампіку,
Гарячу мідь лили за лкуру
І розпинали на бику.
Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душою для прибитку,
Чуєс оддавав в печать;
без сорома, без Бога бувши
І восьму заповідь забувши,
Чухим пустився промінлять.

83. Еней як відділь відстунився
І далі трохи одійшов,

То на другое нахопився,
Жіночу муку тут найшов.
В другому зовсім цих каравані
Підкармлювали, як у бані,
Що їх кричали на чії світ;
Оци то гадас ісправили,
Гарчали, вили і дишали,
Після куті мов на чивіт!...

84-90. - - - - -

91. Відьом же тут колесували
І всіх пептух і ворожок,
Там жили з них чорти мотали
І сез витупки на клубках;
На припічках щоб не оралі,
У комині щоб не літали,
Не ладили б на упирах,
І щоб дощу не продавали,
Вночі людей щоб не лякали,
Не ворожили б на бабах.

92. - - - - -

93. Еней там бачив щось немало
Кип'ячих мучениць в смолі;
Як з кабанів тепилося сало,
Так піварилися ці в огні.

Були і світські і черниці,
Були дівки і молодиці,
Були і пані й панночки;
Були в свитках, були в сукотах,
Були в дулетах і в капотах,
Були всі грішні жіночки.

94-ІІ4. Йосі оглядав Еней муки душ
вже засуджених, які померли не тепер.
Ті, що недавно умерли, були в другім
загоні і Еней пішов у цю комару. По-
бачив там багацько душ, що все дума-
ли й гадали, куди іх за гріхи впрутъ:
у рай, чи в пекло. Ім можна було оз-
мовляти про всікі свої діла: багатій
тут гнівався на смерть, що він з гріш-
ми не розлічився, скупий тоскував, до
не нажився на світі, мудрець фізику
пробував і думав, відкіль уїхався світ.
Всій там і судді, і лікарі, ласонохли-
стки /ласуни/, і паничі, що на паль-
цях нігтики кусали, розпинувши, як
павичі.

Вони всі нарікали, що іх рано по-
брала смерть.

Тут Еней зустрічається з Дідоною.
Але Сивилла не дозволяє йому довго
забавлятись і забирає його в дальшу

дорогу. По дорозі Еней зустрі-
чається з душами троянців. Си-
вилла й тут не дозволяє довше
задержуватись.

Вони йшли довго, аж дійшли
під дім, де жив Плутон із Про-
верпію. Ворота самі відчинили
сь і Еней з Сивиллою ввій-
шли в середину.

ІІ5. А далі вперлися в будинки
Підземного цього царя,
Було не видно ні пилникі,
Було все чисто, як зоря;
Цвяховані були там стінки
І вікна всі з морської піни
Шумиха, олово, свинець,
Блицали міді там і криці,
Всі убрани були світлиці,
По правді, панський був
/дворець.

ІІ6. Еней з ягою розглядали
Всі дива там, які були,
Роти свої пересвавляли
І очі на лоби п'яли,
Проміж собою все зглідались,
Всьому дивились, усміхались,

Еней то цмокав, то свистав:
Оттут то душі ликували,
Що праведно в миру живали!
Еней і цих тут навіщав.

117. Сиділи, руки поскладавши,
Для них все празники були;
Люльки курили, полягавши,
Або горілочку пили,
Не тютюнову і не пінну,
Но третєопробну, перегінну,
Настоянну на бодяні,
Під челюстями запікану,
І з ганусом і до калгану,
В ній був і перець і шапран.

118. І ласощі все тільки їли:
Сластьони, коржики, стевці
Вареники пшеничні, білі,
Пухкі з кав'яром буханці;
Часник, рогіз, пастій, кислиці
Козельці, терн, глід, полуниці,
Крутій яйця з сирівцем,
І дуже вкусну яєшню,
Якусь німецьку, не тутешню,
А запивали все пивцем.

119. Велике тут було роздолля
Тому, хто праведно живе,
Так як велике безголов'я

Тому, хто грішну жизнь веде.
Хто мав к чому яку охоту,
Тут утімався тим до поту,
Тут чистий був розгардіям:
Лежи, спи, іш, пий, веселіся,
Кричи, мовчи, співай, крутися;
Рубайсь, так і дадуть палам.

120. Ні чванились, ні величались,
Ніхто не знав тут мудруватъ,
Крий, Боже! Щоб ні догадались
Брат з брата в чім покенкуватъ;
Ні сердилися, ні гнівились,
Ні лаялися і не бились,
А юні жили тут люб'язно.

121. Ні холодно було, ні душно,
А саме так, як в сіряках,
І весело і так нескучно,
На велиcodніх як святках;
Коли кому що захотілось,
То тут як з неба і вродилоось,
Оттак то добре тут жили!
Еней, це зрівни, дивувався,
І тут ігри свої спітався,
Які це праведні були.

122. "Не думай, щоб були чиновні",

Сивилла дала цей одвіт:
"Або, що громей скрині позні,
Або в яких товстий живіт;
Не ті це, що в цвітних жупанах,
В кармазинах, або сап'янах;
Не ті ж, що з книгами в руках,
Не лицарі, не розбішаки;
Не ті це, що кричать: "і паки",
Не ті, що в золотих шацках.

123. Це бідні нижчі, навіжені,
Що дурнями зчисляли їх,
Старці, хромі, слінороджені,
З яких був людський глум і сміх;
Це, що з порожніми сумками
Жили голодні під пинами,
Собак дражнили по дворах;
Це ті, що Віг дасть получали,
Це ті, яких випровожали,
Г потилище і по плечах.

124. Це вдови бідні безпомочні,
Яким притулу не було;
— — — — —
Це, що без родичів остались
І биротами називались,
А посолі вбгались і в оклад;
Це, що проценту на лудили,

Що людям помагать любили,
Хто чим багат, то тим і рад.

125. Тут такоже старшина правдива.
Бувають всякі пани,
Но тільки трохи цього дива,
Не кваплються на це вони!
Бувають військові, значкові,
І сотники і бунчукові,
Які правдиву жінку вели;
Тут люди всякого завіту
По білому суть кілько світу
Которі праведно жили.

126.-130. Еней опітав ще йги,
чому досі не видав свого батька
Анхиза ні згрішними, ні в Ілуто-
на. Тому, що Анхиз божої крові,
по Енериній любові міг жити,
де схотів, дала одвіт Сивилла.

Бремті зустрілись батько
з сином. Привітались і Анхиз
принявся научати сына і тайно-
сти йому казати, який буде Енеїв
плід, які жваві будуть його ді-
ти і скільки слави зроблять на
світі.

131. Тоді то в пеклі вечерниці

Лучились, бачиш як на те,
Були дівки та молодиці
І там робили непусте:
У ворона собі іграли,
Весільних пісеньок співали,
Співали тут і колядок;
Палили ключчя, ворохили,
По спині лèштатами били,
Загадували загадок.

32. Тут заплітали джерегелі,
Дробушечки на головах;
Скакали по полу вегері,
В тісної баби по ~~шавках~~,
А в комин сужених питали,
У хатніх вікон підслухали,
Ходили в північ по пустках;
До свічки ложечки палили,
Щетину із свині смалили,
Або жмурились по кутках.

33. Сюди привів Анхиз Енея
І між дівок цих посадив
Як неука і дуралея.
Принять до гурту їх просив;
І щоб обом ім усердно послужили,
Як знаєть, так поворожили:
Чи буде у Риму синок,
Чи він хоть трохи уродливий,
К чому і як Еней щасливий,

Щоб всіх спітались ворожок.

134. Одна дівча була гостренька
І саме ухе-прехиже,
Швидка, гнутика, хвистка, порскенська
Було з диявола лихе.
Вона тут тільки і робила,
Що всім гадала, ворохила,
Могуща в ділі тім була;
Чи брехеньки які сточити,
Кому імення приложити,
То так якраз і додала!

135. Привідця зараз ця шептуха
І примостилась к старику,
Йому шепнула біля уха
І завела з ним річ таку:
"Ось я синкові загадаю,
Поворожу і попитаю,
Йому, що буде розкажу;
Я ворохбу таку знаю,
Хоть що, по правді одгадаю,
І вже ніколи не збрему".

136. І зараз в горщечок наклада
Відьомських різних всяких
страв,
Які на Константина рвали,
І те гніздо, що ремез клав:
Васильки, папороть, шевлію,

Бетрів Бетіг і коняків,
Любисток, просерень, чебрець,
І все це налила водою
Но гохой, непочатом,
Сказавши єкількисів і словець.

137. Горщок цей черепком накрила,
Поставила його на жар
І тут Еней присадила,
Щоб сгоньок він роздував.
Як розігрілось, замішіло,
Запарилось, заклекстіло,
Ворочалося зверху вниз,
Еней наш насторочив уха,
Мов чоловічи" голос слуха,
Те чуя і старий Анхиз.

138. Як стали роздувать пильніше,
Горщок той дужче клекотав,
Почули голос виразніше
І він Енею так сказав:
"Енею годі вже журитись!
Од його мас розплодиться
Великий і завзятий рід;
Всім світом буде управляти,
По всіх усюдах воювати,
Підверне всіх собі під спід.

139. І руськії поставить стіни,
В них буде жити, як в раб;

Великі! Сробить переміни
Во всім окружнім там краю;
Там будуть жити та поживати,
Покіль не будуть цілувати
Ноги чисів постола...
Но відеіль час тобі вбираться
І з пан-отцем своїм прощається,
Щоб голова тут не лягла".

140. Цього Анхизу не бажалось,
Щоб попрощатися з синком,
І в голову йому не клалось,
Щоб з ним так бачитись мольком
Та ба! вже нічим пособити,
Енея треба відпустити,
Із пекла вивести на світ.
Прощалися і обнімались,
Слізьми гіркими сбливались,
Анхиз кричав, як в марті кіт.

141. Еней з Сивиллю старою
Із пекла бігли бавпростець;
Синок ворочав й словою,
Локи аж не склонавсь отець.
Прийшов к троянцям помаленку
І кравсл нишком, потихеньку,
Де Ім велів себе пождати.
Троянці покотом лежали
І на дозвіллі добре спали,
Еней і сам уклався спати.

Частина ІІ.

1-25. Розплатившись із Сивиллю, Еней як мога швидше сідає з троянцями на човни, щоб за тихої години втекти перед мстивим оком Юони. Тимчасом по дорозі підпливають до заклятого острова чарівниці Цирцеї, що переміняє людей на звірів. Але Еней молебнем упрощує Еола й цей змінює напрям вітру. Троянці щасливо причалують до латинської землі, до володіння царя Латина. "Латин дочку мав чепуриху, проворну, гарну і моргуху, одна у нього була". Сусідні хлопці сватались до неї, але матері Аматі не всякий був під смак. Тільки сусідній царок Турн був "дочці і матері прикметний батько дуже з ним дружив". Від нього й чекали старостів.

26. Коли чого в руках не маєш,
То не хвалися, що твое;
Що буде, того ти не знаєш,
Утратиш, може, і своє.

Не розглядівши, какуть, броду,
Не лізь прожогом перший в воду,
Бо щоб не насмішив людей.
І перше в волок подивися,
Тоді і рибою хвалися,
Бо будеш йолоп, дуралей.

27. Як пахло сватанням в Латина
І ждали тільки четверга,
Аж тут Анхизова дитина
Припленталаась на берега
Зо всім своїм троянським плем'ям.
Еней немарно тратив врем'я,
По-молодецьки закурив:

Горілку, пиво, мед і брагу,
Поставивши перед ватагу,
Для збору в труби засурмив.

28. Троянство, знаєш, все голодне
Синнуло риссю на той клин;
Як галич в врем'я непогодне,
Всі підняли великий крик.
Сивушки зараз котонули
По ківшику і не здригнули
І докосились до потрав.

Все військо добре убирало,
Аж поза ухами ляшало,
Огин перед другим жватав.

29. Вбирали січену капусту
Шатковану і огірки,
Хоче це було в час м'якопусту

Хрін з квасом, редьку, уряки.
Ребка, тетерю, саламаху -
Як не було: поїли з маху
І всі строшили сухарі.
Що не було все поз'їдали,
Горілку всю повинивали
Як на вечері косари.

30. Еней оставил із носатку
Було горілки про запас.
Но клюкнув добре по порядку,
Розщедривсь, як бува у нас,
Хотів посліднім поділитись,
Щоб до вінця уже напитись,
І добре цівкою смикнув.
За ним і все його голота
Тягна, поки була охота,
Що деякий і хвіст надув.

31. Барильця, пляшечки, носатку,
Сулії, тики, боклажки -
Все висушили без остатку,
Посуду потовкли в юматки.
Троянці з хмелю просицались;
Скучались, що не похмелілись;
Пішли, щоб землю озирати,
Де їх показано селитись,
Жити, будуватися, женитись,
І щоб латинців розпізнать.

32. Ходили там, чи не ходили,
Як ось вернулися і назад
І чепухи нагородили,
Що пан Еней не був і рад.
Сказали: "Люде тут бормачуть,
Язиком дивним нам сокочути,
І ми їх мови не втнемо".
Слова свої на усі кінчають,
"Як ми що кажем ім, не знають,
Між ними ми пропадемо".
33. Еней тут зараз взяв догадку,
Велів побігти до дядків,
Купити Піярську граматку,
Полуславців, оксіхів;
І всіх зачав оам мордувати,
Поверху, по словам складати
Латинську тму, мну, зло, тло;
Троянське плем'я все засіло
Коло книжок, що аж потіло
І по-латинському гуло.
34. Еней від них не одступався,
Тройчаткою всіх приганяв,
І хто хоті трохи лінувався,
Тому субітки і давав.
За тиждень так латину вінали,
Що вже з Енеєм розмовляли
І говорили все на усі:
Еней свали Енеусом,

У Часівна

Уже не паном - домінусом,
Себе ж то звали - Троянус.

35. Еней троянців похваливши, *X*
Що так лацину поняли,
Сивушки в кубочки наливши,
І могорич всі запили;
Потім з десяточ щомудріших,
В лацині щоайрозумніших
З ватаги вибрали якраз,
Послав послами до Латина
Од імені свого і чина,
А з чим послав, то дав приказ.
36. Посли, приїховши до столиці,
Послали до царя сказати,
Що до його і до цариці
Еней прислав поклон oddать
І з хлібом, з сіллю і з другими
Подарками, предорогими,
Щоб познакомитись з царем;
І як доб'ється панської ласки
Еней-сподар і, князь троянський,
То прийде сам в царський терем.
37. Латину тільки що сказали,
Що од Енея сесть посли:
Із хлібом, з сіллю причвалали,
Та і подарки принесли,

Хотять Латину поклонитася,
Знакомитись і подружитися,
Як тут Латин і закричав:
"Впусти! Я хліба не пурась
І з добрими людьми браткою.
От на ловця звір насакав!"

38. Велів тут зараз приїрати
Світлиці, сіни, двір мести,
Шпалерів різник нанести
І вибивати царську хату.
Либонь покликав і Амату,
Еобі вона дала совіт,
Як лучше, краще прибрати,
Де, як коврами застилати
І підбірати до цвіту цвіт.
39. Послав гінци до богонасі,
Щоб малювання накупить,
І также різного припаса,
Щоб що було і єсть і пити.
Вродилось речське з курди-
моном,
І пиво чорне з лимоном,
Сивушки же трохи не є спущ;
Де не взялися воли, телята,
Барани, вівці, поросята,
Латин прибравсь, мов на запус-

40. Ось привезли і малювання
 Роботи первіших майстрів,
 Чарк Гороха панування,
 Портрети, всіх багатирів:
 Як Александр цареві Пору
 Давав із військом добру хльору,
 Чернець Мамай як побив,
 Як Муромець Ілля гуляє,
 Як б'є половців, проганяє –
 Як Переяслів боронить
41. Бова з Поджаном як водився,
 Один другого як викрив,
 Як Соловей харциз женився
 Як в Польщі Желізняк ходив.
 Патрет був француза Картуша,
 Против його стояв Гаркуша,
 А Ванька Каїн виїреді
 І всяких всячин накутили,
 Всі стіни ними облінили,
 Латин дивився їх красоті!
42. Латин так дома спорядивши,
 Кругом все в хатах оглядав,
 Світлочки, сіні обходивши,
 Собі убори добирав:
 Пладем з клейонки обвернувся,
 Ниновим гудзем застебнувся,
 На голову взяв капелюх;

Набув на ноги кинді нові
 І рукавиці взяв шкапові,
 Надувсь, мов на огні лопух.

43. Латин, як цар, в своїм наряді,
 Ішов в кругу своїх вельмож;
 Которі всі були в і раді,
 Надувши всякий з них, як
     Дорж.
 Цара на дзиглик посадили,
 А самі мовчки одступили
 Від покуття аж до дверей.
 Цариця ж сіла на ослоні,
 В едимашковому шуслоні,
 В караблику із соболей.
44. Дочка Лавися чепуруха
 В піменськім фуркальці була,
 Вертілась як в скропі муха,
 В верцадло очі все п'яла.
 Од дзиглика ж царя Латина
 Скрізь послана була рядинна
 До самой фіртки і воріт;
 Стоило військо тут зальотне,
 Волове, кінне і піхотне
 І ввеось був зібраний повіт.
45. Послів ввели к царю з пихою,
 Як водилося у латин;

Несли подарки пред собою:
Пиріг завдовжки із аршин,
І соли кримки і бахмутки,
Лахмаття різного три жмутки,
Еней Латину що прислав.
Посли к Латину приступились,
Три рази низько поклонились,
А старший раптою сказав:

46. "Енеус ностер магнус панус
І славний троянорум князъ,
Шмigляв по морю, як циганус,
Ад' те, о рекс! прислав нунк нас.
Рогамус, доміне Латине,
Неха* наш капут не загине,
Перmitte жить в землі своей,
Хоть за пекунії, хоть грatis,
Ми дякувати будем сатис.
Бенефіценції твоїй.
47. О, рекс! будь нашим Меденатом
І ласкам туам покажи,
Енеусу зробися братом,
О оптіме, не одкажи!
Енеус прінцес есть моторний,
Формозус, гарний і проворний,
Побачиш сам інноміне!
Вели ақціпере подарки
З ласкавим видом і без сварки,
Що прислані через мене:

48. Це килим-самольот чудесний,
За Хмеля витковая царя,
Літа під облака небесні
До місяця і де зоря;
Но можна стіл ним застилати
І перед ліжком простилаги
І тарарадайку закривати.
Царевні буде він в пригоду
І тоб найбільш для того году,
Як замуж приїдець давать.

49. Ось скатертъ шльонськая не-
шпетна,
Її у Липську добули;
Найбільше в тім вона присметна
На стіл як тільки настели
І загадай якої страви,
То всякі вродяться потрави,
Які на світі тільки єсть:
Пивце, винце, медок, горілка,
Рушник, ніж, ложка і тарілка.
Цариці мусим що піднести.

50. А це сап'янці-самоходи,
Що в них ходив іще Адам:
В старинній попіті годи,
Не знаю, як дostaлися нам;
Либо нь, достались од пендосів,
Що в Трої нам утерли носів,
Проте Еней зна молодець;

Їю вещ, як рідку і старинну,
Підносимо царю Латину:
З поклоном низьким, як галець!"

51. Цариця, цар, дочка Лавина
Зглядалися проміж себе,
І з рота покотилася слина,
До себе всики і гребе,
Ікі достались їм подарки;
Насилу обійшлося без сварки.
"Скажіте вамому Енею,
Латин та цілою сім'єю,
Крий Боже, як всі раді вам!"

52. І вся моя маєтність рада,
Що Бог вас навернув сюди;
Мні мила ваша вся громада;
Я не пушу вас нікуди.
Проту Енею поклоняється
І хліба, соли не цуратись,
Кусок останній розділю.
Дочка у мене одиначка,
Хазаїка добра, приха, швачка,
То може і в рідину вступлю!"

53. І зараз попросив до столу
Латин Енеєвих бояр,
Пили горілку до ізволу
І їми бублики, кав'яр;
Був борщ до ліпундрів з суряками,

А в юниці потрух з галутками.
Потім до соку каплуни.
З отрібки баба, шарнаниця,
Печена з часником, свинина,
Крохмаль, який їдять пани.

54. В обід пили заморські вина,
Не можна всіх їх розказати,
Во потече із рота слина
У декого, як списати;
Пили Синки, деренівку,
І кримську вкусну дулівку,
Що то авсвською зовуть.
На віваг з мужчирів стріляли
Тут грімко трубачі іграли,
А много літ дяки ревуть!

55. Латин по царському звичаю,
Енею дари одрядив:
Лубенського шмат коровяю,
Корито опішнянських слив,
Оріхів київських смажених,
Полтавських пундиків пряжених,
І гусичих п'ять кіп яєць.
Рогатого скота з Лип'янки,
Сивухи відер з п'ять з будянки,
Сто решетилівських овець.

56. Латин старий і пслигався
З Енеєм нашим молоддем,

Еней і зятем називався,
Но діло краситься кінцем!
Еней при щастю без поміни
Вдававож, і гри, сміхи,
А о Юноні і забув,
Його котора не любила
І скрізь за ним, де був, олідила,
Ніде од неї не взильнув.

57-96. Грися, "завзятіша од всіх брехух", розказала Юноні про успіхи Енея. Розлючені Юноні вдається втягнути в цю справу Фурію Тезифону, яка підбурює Амату й Турна проти Енея. Турн посилася до Енея листа із зазивом до двобою. Тимчасом троянці, що вибралися з хортами на лови, стають теж жертвою в руках Фурії Тезифони. Недалеко від троянської стоянки був хуторок. Там живла Аматина нянька. У няньки був біленький цуцик. Як тільки троянці, затрубивши в роги, пустили гончих в чагарі, вони загавкали, а цуцик, вирвавшись на дзвір, чміхнув, завив і помчався до них. Хорти кинулись на цуцика, розшарпали його і посмоктали кісточки. Коли ця вістка дійшла до

няньки, вона підняла гала разом із своєю четайддю, схвативши голо- вешки, чкурунули на троянців. Кожний був оброблений, як попало: кухарка вхрпила чаплію, лакей шпугляв та- рілками, прачка храбрувала з рублем доярка наступала з дійницю, гумен- ний совавсь із ціпом, а рота коса- рів з ребрами наступала з косами й граблями. Але троянці завзятої вдачі розбили все няничне військо.

В це нещасливе врем'я прибіг до Латина гонець з письмом про те, що Турн виповів йому війну. Латин роз- гнівавсь і як виглянув у вікно, побачив багато люду. Це його лати- ці перлися товпами і кричали про війну проти троянців.

Але старий Латин не любив вою- вати і про недоцільність війни намагавсь переконати своїх вель-мож. Проте латинці на власну руку вирішили воювати з троянцями.

97. О музо, паничкес парнаська!
Спустись до мене на часок;
Нехай твоя научить ласка,

Нехай твій шепче голосок,
Латинъ к вѣнѣ як знаражалась,
Як армія їх набіралась,
Який порядок в війську був;
Всї описи мундирі, зброй
І казку мні скажи такую,
Якої ще ніхто не чув.

98. Бояри вмиг скомпонували
На аркуш маніхвест кругом,
По всіх посітах розіслали,
Щоб військо йшло під коругов;
Щоб голоси всі зболяли,
Чуприни довгі оставляли,
А ус в півлокоть щоб сторчав;
Щоб сала і штона набрали,
Щоб сухарів понапікали,
Щоб чокку, казанок всяк мав.

99. Все військо зараз розписали
По різним сотням, по полкам,
Полковників понаставляли,
Дали патенти сотникам.
По городам всяк полк назався,
По шапці всякий розличався,
Вписали військо під ранжир;
Пошили сині всім жупани,

На спід же білій кантани,
Щоб був козак, а не мугир.

100. В полки людей розпреділивши,
І по кватирах розвели,
І всіх в мундирі нарішивши,
К присязі зараз привели.
На конях сотники фінтили,
Хорунжі усики крутили.
Кабаю нюхав осаул;
Урядникій з атаманами
Новими чванились шапками
І ратник всякий губу дув.

101. Так вічно ї пам'яти бувало
У нас в гетьманщині колись,
Так просто військо шикувало,
Не знавши: "стій, не шевельись!"
Так славній полки козацькі
Лубенський, Гадяцький, Полтав-
ський
В шапках, було, як мак, цвітуть.
Як грінуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять,
То мов мітлор все метуть...

102. Було тут військо-волонтири:

То улики корабля лод^аї,
Мої запорожці чуприндири,
Що іх не вткнеш і Асмодей.
Воно так, бачиш, і негарне;
Як кажуть то, нерегулярне,
Та до війни самі^ї здай гад:
Чи вкрадти що, язик достати,
Кого хивцем чи обідрати,
Ні сто не вдергить іх гармат.

103. Для сильної армії своєї
Руїниць, мушкетів, оружин,
Наклади повні гамазеї,
Глінторок, фузеї без пружин,
Булдимек, флінт і яничарок,
А в особливий замкамарок
Списів, пік, ратищ, гаківниць.
Були тут страмні гармати:
Од вистрілу дрижали хати,
А пушкарі, то клались ниць.

104. Жлукта і улики на пушки,
Робить галили на захват;
Днища, оснівниці, витушки
На принадлежность приправлять,
Нужда перемінить закони!...
Квачі, помела, макогони

В пушкарське відомство пішли:
Колеса, бендоги і кари
І самі^ї церковні мари
В депо пушкарське тягли.

105. Держась воєнного обряду,
Готовили заздалегідь
Багацько всякого снаряду,
Що сумно аж було глядіть:
Для куль-то галушки сушили,
А бомб-то з тканини наліпили,
А слив-селоніх-для картеч;
Для щізів ночви припасали,
І дна із діжок вибивали
І приправляли всім до плеч.

106. Не мали палашів, ні шабель
/У них, бач, Тули не було/,
Не шаблею ж убит і Авель,
Поліно смерть йому дало.
Соснові копистки стругали
І до боків почачіпляли
На валяних верйовочках;
Із лик плетені козубеньки,
З лякими ходять по опеньки,
Були, мов суми, на плечах.

107. Як амуніцію спорядили
І насушили сухарів,
На сало кабачів набили,
Взяли подимне од дворів;
Як підсусідків розписали
І виборник поназначали,
Хто тяглий, кінний, хто же піш,
За себе хто, хто на піdstаву,
В якес військо, сотню, лаву,
Порядок як завівсь нозгірш:

108. Тоді ну військо маштрувати,
Учить мушкетний артикул,
Вперед як ногу викидати,
Упівтарить як на калавур.
Коли пішком-то марш шульгою,
Коли верхом-глиди ж, правою
Щоб шкапа скочила вперед.
Такеє ротнес фіглярство
Було у них за регулярство,
І все Енееві на вред.

109. Мов посполите рушени
Латина в царстві началось,
По всідна муштра та учения,
Все за жовнірство принялось;
Дівки на прутах роз'їзджали,
Цікими хлопців муштрували,

Старі ж учились кидать в ціль.
А баб старих на піч сажали
І на печі їх штурмували,
Бач, для баталії в примір.

110. Були латинці дружні люди
І воюватись мали хіть,
Не всі з добра, хто од причуди,
Щоб битися, то рад летіть.
Згаряча часу перші три дні,
Зносили всяке збіжжя, злидні
І сдавали все на рать:
Посуду, хліб, одежду, гроши
Своєй отчизни для сторожі,
Що не було де і діватъ.

111. Це поралася так Амата,
К війні латинців підвела;
Смутна була для неї жата,
На вулиці все і жила.
Жінки з Аматою з'єднались,
По всьому городу тискались
І підмовляли всуватъ.
Робили з Турном шури-мури,
І затялись, хотъ вон із шкури,
Енееві дочки нє дать.

112. Коли жінки де замішались,

І їм ворочати дадуть,
Коли з розказами втаскалися
Та пхикання ще додадуть,
Прощайсь навік тоді з порядком,
Пішло все к чорту неоглядком:
Лінки поставлять на своє!
Лінки! коли б ви більше їли,
А меши пащекувати уміли,
Були б в раю ви за сіє!

ІІІ-ІІІ. Не можна описати, що тоді діялось у Латії. Всі сусідні корольки пішли, щоб допомагати Турнові проти Енея. Всіма шляхами йде військо в Ардею: Мезентій Тирренський, за ним байстрюк Авентій попадич із своєю челядлю, дальше отаман Покотилlos, осаул Карапчуло, Цекул, Пренестоський Коваленко, за ними Нептунів син сподар Мезан, а другим шляхом Агамемноненко Талес веде Турнові на підмогу велику орду. Були аврунці, сидицяни, қалесці і ситикуляни. За ними суне з великим військом Тезевич, пан Іпполіт. Тут були ротульці, сіканці, аргавці, лабики, сакранці і багато іншого нарбду. Була ще зі своїм військом діва-цар Камилла, пів-жінка, пів-

кобила: могла говорити, могла й ржати. Всі йдуть, щоб розбити Енея в пух.

Частина У.

І-70. Еней запутався в думах, як рибка в сітці, бо бачив странну тучу, що йому несла війна. Не вгадувала його дум і ніч, і коли вся ватажка спала, він по берегу гуляв і тільки ізнемігши, ліг на паску відпочити. У сні з'явився йому страшний дідище, обплитий весь очеретом, ковтунуватий, сідий, в космах і пелехатий. Це був старий Тибр. Він потішив Енея добрым віщуванням, що на тому місці, де "лежить свиня під дубом біла і тридцять білих поросят" Енеїв син Гул построїть Албу град.

Тибр порадив Енеєві побрататись з грецьким плем'ям аркадянами, ворогами латинців.

Пробуркавшись, Еней взяв два човни воїнів з собою і поділив вниз Тибром до аркадського царя Евандра. Евандр приняв гостинно

Еней і пообіцяв "війська в підмогу і провіялту на дорогу і громенятся з якийсь міх". Коли Еней гостював в Евандра, Венера боса, в халатику пристоволоса к Вулкану підтюпцем пішла. Вона вблагала Вулкана викутки Енесі таку зброю, щоб ніхто не переміг його. А тимчасом Еней вирушив з Ахією з аркадським військом під проводом Палланта, Евандрового сина. Іх перший марш був до байраку, де прийшли, стали на біваку.

В саму глуху північ з'явилася Енесі Венера. Вона принесла йому превент небесний - збрю, що Вулкан кував.

Тимчасом Юнона не дрімає. Вона посилає до Турна Трісю, щоб підбурити його проти троянців. Від напетів Трісі Турн роз'ярився і забажав троянської крові. Він зібрав кінних і піхотних і рушив прости троянців. Троянці рішили не виступати до битви, поки не вернеться Еней. Вони затикали вуха, рутульців лаїки не вважали, хоть битись всякий був готов.

Від злости Турн казав спалити троянський флот. З човнів закурилось, аж боги в Олімпії стáли чхати.

Венері від жалю завмирало серце. Вона поїхала до Цибелли /матері божів/ з проханням вставитись у Зевса. На скарги старої Цибелли Зевс мащув рукотю над Тибром і з троянських кораблів стали сирени. Рутульське і союзне військо злякалось цих чудес. Всі розбіглись, Турн оставсь один.

Троянці з-за стін дивились, як пан Турн з військом тягу дав, але не довіряли йому.

71. Для ночі вдвоєс калавури
На всіх поставили башти,
Ліхтарні вішали на шнури,
Ходили рунди по валах.
В обозі Турна тихо стало,
І тільки-тільки що блищаю

Од слабих, блідих огніків.
Враги троянські почивали,
Од трусів вилазки не ждали;
Оставмо ж цих хропти соньків!

72. У главної башти на сторожі

Стояли Евріал і Ніз;
Хоть молоді були, та гожі
І кріпкі, храбрі, як харциз.

В них кров текла хоті не троянська,
Якась чужая, бусурманська,
Та в службі вірні козаки.
Для бою їх спіткав прасунок,
Пішли к Енею ча вербунок;
Були ж обидва земляки.

73. "А що, як викравшись помалу,
Забратися в рутульський стан?"
Шептав Ніз в ухо Евріалу:
"То камі наварили б там!
Тепер вони сплять з перепою,
Не дригне ні один ногою,
Хоч всім їм горла переріж.
Я думаю туди пуститься,
Перед Енеєм заслужиться.
І сотню посадить на ніж".

74. "Як? сам підеш? Мене оставиш?"
Спітався Ніза Евріал:
"Ні, перше ти мене удавиши,
Щоб я од земляка одстав!
Від тебе не одстану зроду,
З тобою рад в вогонь і в воду,
На сто смертей піду з тобой.
Мій батько був сердюк спрічний,

Мовляв / нехай покой 'му вічний/
'Умри на полі, як герой".

75. "Пожди і пальцем в лоб торкнися
Товаришеві Ніз сказав:
"Не все вперед, - назад дивися,
Ти з лицарства глупд потеряв.
У тебе мати есть старая,
Без сил і в бідності, слабая,
То і повинен жить для неї;
Одна оставлісь без приюту,
Яку потерпіти муку люту,
Таскавшись між чужих людей!"

76. От я-так чисто сиротина,
Росту як при шляху горох;
Без нені, без отця дитина,
Еней-отець, а нена-Бог.
Іду хоч за чужу отчизну,
Не жаль ні кому, хоч і заслану,
А пам'ять вічну заслужу.
Тебе ж до жіні рідна в'яже,
Уб'ють тебе, вона в гріб ляже;
Живи для кеї, я просму".

77. "Розумно, Ніз, ти розсуждаєш,
А о повинності ибвчиш,
Которую сам добре знаєш,
Мені ж зорсім другу твердим.

Де сбщес добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку;
Лети повинность ісправлять;
Як ми Енею присягали,
Для "ого служби жиць оддали,
Тепер не в'льна в жизні матъ!"

78. "Іноси!" Низ сказав, обнявши
Со Євріалом земляком,
І за руки дібенко взявши,
До ратуші пішли тишком.
Іул сидів тут з стариною,
Змовлялись, завтра як до бою
Достанеться їм приступать.
Як ось ввійшли два парубіжки,
У брам змінившись од стіжки,
І Низ громаді став казать:

79. "Був на часах я з Євріалом,
Ми пильнували супостат;
Вони тепер всі сплять повалом,
Уже вогні їх не горять.
Доріжку знаю я окромну,
В нічну добу, в годину сонну
Прокрастись можла поуз стан
І донести пану Енею,
Як Турн злій з челяддю своєю

На нас налагить, мов шайтан.

80. Коли зволяєтесь, веліте
Нам з Євріалом попитати;
Чкурнем і поки сонце зайде,
Еней мусим повидати!"
- "Яка ж одвага в смутне
/врем'я!
Так не пропало наше плем'я!
Троянці всі тут заревли:
Одважних стали обкімати,
Ім дякувати і цілавати,
І красону /іднесли.

81. Іул, Енеїв як наслідник,
Похвальну рацію сказав;
І свій палам, що заввсь по-
бідник,
До бску Низа прив'язав.
Для милого же Євріала
Не пожалів того кинджала,
Що батько у Дідони вкрав.
І посулив за їх услугу
Бемлі, овець і дать по плугу
Вчиновні вивести обіцав.

82. Цей Євріал був молоденький,

Так годів з дев'ятнадцять мав,
Де усу буть, пушок м'якенький
Біленьку штуру пробивав;
Та був одвага і завзятий,
Но пред Гулом прослезивсь.
Бо з матір'ю він розставався,
Імб'я на смерть і не прощався;
Козак природі покоривсь.

83. "Гул Енеевич! не даєте
Пань-матці вмерти од нужди,
І будьте сином, помагайте
І заступайтے від вражди,
Од бід, напрасники, нападку;
Ви самі мали пані-матку;
То в серці маєте і жаль.
Я вам старую поручай,
За вас охотно умираю!"
Так мовив чулий Евріал.

84. "Не бійся, добрий Евріале!"
Гул Іому цей дав одвіт:
"Ти служиш нам не за пропале,
На смерть несеш за нас живіт.
Твоїм буть братом не стихуся
І ненм заступать кленуся,
Тебе собою заплачу:
Паток, одежду і кватиру,

Плюна, муки, яєць і сиру
По смерть в діволістві назнату

85. I так, одважна наша пара
Шутилася в рутульський стан.
На те і місяць вкрила хмара
I поле вкрив густий туман.
Було це саме опівночі;
Рутульці спали, скільки мочі,
Сивуха сну ім піддала;
Роздіглися, порозкладались,
В бੰзничності не сподівались
Ні од кого ніжка зла.

86. I часові на мушетах.
Поклавшись, спали на заказ;
Хропли всі п'яні на пікетах,
Тут іх застав цюлідний час!
Переднью побивши стражу,
Полізли в стан варити капу;
Низ тут товаришу сказав:
"Приляж к землі ти для підслух
А я задам рутульцям духу!
Гляди, щоб нас хто не сміткав!"

88-92. Добре порадіб' у рутульсько
му таборі Евріал із Низом, багато
ворогів в'дправили на той світ.

93. Як воду овець смиренних душить,
- Коли в комару завіта,
 Курчатам тхір головки сунтий,
 Без крику мізок висмокта;
 Як добре врем'я угодивши,
 І сиркою хлів накуривши,
 Без урику крадуть слимаки
 Гусе^к, качок, курей, індиків
 У гевалів і аммаликів,
 Шо роблять часто і дяки;
94. Так намі смілії вояки
 Тут мовчки проливали кров;
 Од неї краснілися, мов раки,
 За честь і к князю за любов.
 Любов к отчизні де геройтъ,
 Там сила вража не устоїть,
 Там грудъ сильніша од гармат,
 Там жиць - алтин, а смерть -
 /коніфка,
 Там лицар воякий парубійка,
 Козак там чортові не брат.
95. Так порався Низ з Евріялом,
 Щали рутульцям накарпас;
 Земля взялась од крові калом.
 Поляк піднявся б по сам пао,
 Шо намі по крові бродили
96. Чубрались на простор,
 Щоб швидше поспішити к Енею,
 Похвастати храбростю своєю
 І Турнів розказати задор.
97. Уже із загоря щасливо
 Убрались намі смільчаки;
 Раділо серце нетрусливо,
 Жвяктили мокрі личаки.
 Із хмари місяць показався,
 І од землі туман піднявся,
 Все віщувало добрий путь.
 Як ось Волсент гульк із долини
 З полком латинської дружини...
 Біда! як нашим увильнутъ?
98. Дали якраз до лісу тигу,
 Бистріше бігли од хортів;
 Спасались бідні на одвагу,
 Від супостатів, ворогів.
 Так пара горличок невинних
 Летять спастись в лісах обширних
 Од злого кібчика когтей.
 Но зло, назначено будьбою,
 Слідитиме скрізь за тобою,
 Не утечеш за сто морей.
- Латинці до лісу слідили

Суджених наших розбивак
І часовими окружили,
Що з лісу не шмигнем чілк;
А частъ розсипавшись по лісу,
Наймали одного зарізу:
То Евріала молодця.
Тоді Низ на вербу збирався,
Як Евріал врагам попався,
Хов м'ж вовків плоха вівця.

99. Низ-глядь і бажить Евріала,
Їо тішаться ним вороги;
Важка печаль на серце цала,
Кричить к Зевесу: "Помоги!"
Коп'є булатне направляє,
В латинців просто посилає,
Сульмону серце пробива.
Ж сніп, на землю повалився,
В послідній раз Сульмон зіва.

100. Вслід за кон'ям стрілу пускає
І просто Талові в висок,
Душа із тіла вилітає,
На жовтий пада труп пісок.
Волсент утратив воїв пару,
Ідеє невидимую кару
І в ярості, як віл реве:

"За кров Сульмонову і Тала
Умрєш, проклита упиряга!
За ними вслід пошли тебе".

101. І замахнувсь на Евріала,
Щоб зняти головку палашем;
Тут храбрість Низова пропала
І серце стало кулішем.
Біжить, летить, кричить що си:
"Шеккатум робиш, фратер мили:
Невинному моро задаеш:
Я стультоу, лятро, розбишака,
Неквіссімус і гайдамака;
Постій невинную кров ллєш!"

102. Но замахнувшись, не щерхався
Волсент головку одчесав;
Головка, мов хавун качався;
Язик невиятко белькотав.
Уста-коральні посініли,
Рум'яні щоки побідніли
І білий цвіт в лиці пожовк;
Закрилися і ясні очі,
Покрились тьмою вічної ночі
Навіки милий глас умовк.

103. Усрівши Низ труп Евріала,

Од ярості осатанів
Всік злосечі випускали та,
К Волсенту просто колетів.
Як біскавка проходить тучу,
Він та пробіг врагів між кучу.
І до Волсента докосився;
Схватив його за чуб рукою,
Меч в сердце засадив другого;
Волсент і духу тут пустити.

104. Як іскра порох запаливши,
Сама з ним вкупі пропада,
Так низ Волсентія убивши,
І сам лишився живота;
Бо всі на його і напали,
На смерть звертіли і зім'яли
І голову зняли з плечей.
Так кончили жиць козарлюги,
Зробивши славні і услуги
На вічність пам'яті своєї.

- 105-144. Латинці положили на мараках
мертвого Волсента, а голови Еріала
І Ніза поклали в мішок. Для насміху
над троянцями Турн звелів наткнути
їхні голови перед троянським валом.
Вістка про те дійшла до матері Еріала. Вона з болю-волосся рвала

І побивалась за сином. А тим часом
рутульці рушили до наступу. Пристали
вони гарани, аж упала брама твердині. Троянці нап'яли всі жили
і груди загородили ворота. Розпочався зважий бій. Тріщали кості,
ребра, боки, летіли зуби, пухли щоки,
і носів і уст поплив кров. Було
попало і самому Турну, "но Юнона
не взяла і перед Турном роз'ялася".

Чуючи незриму заслону, Турн ободрився, по всіх усюдах смерть
носив. Розсік надвое Філариса,
і якщо розтоптає Галиса, Крифю голову одяяв. Троянці злякалися.
Але іх затримав генеральний обоз-
ни вельможний Серест: "Куди?
Вам сорому немає? Хто чув? Тро-
янець утікає?... Зберіться, Турна
окружіть, не сто раз можна умирати!"
Троянці скаменулись і гуртом сунулись до Турна. Пан Турн на слизь-
ку попав, вильв, хитриз і узвізався
і, добравшись до Тибру, стрибнув у
воду і пустився вплав.

Частина У.

І. 143. Зевес моргнув, як кріль, усами, весь Олімп затрусиєсь, мигнула блискавка з громами. Щитер, гнівом розпалений, грізно закричав олімпійським богам, щоб не мігались пром'ж латинців і троянців.

Турн осутився після купання і вже зарани за трубив у ріжок на новий біт. В цю ніч повертається Еней з Аргадії. Уже Волосакар піднявся. Еней не спав, він думав, як Турна побити. Троїнці, побачивши свого князя, всі кинулись, мов одуріли.

Паллант Евандрович був перти^й раз у битві. Він по фронту бігав і архієн до бою підручав. Сам усім кабаки завдавав. Палланта побачив Турн простенько помчавсь до нього, маючи шабтюком. Паллант ввільнув, та Турн, підпустивши Палланта, цадвое розвалив його череп. Ув'їв Паллант. А Турн, наступивши на трупа, зняв з бездушного рем'я з золотою ладункою. Аргадії галає піднадії, пологили на щит Палланта і понесли його в обоз.

Ене^й у гніві затрясся. В запалі налетів на рутульців, всіх калічів без розбору і вбивав по десять нараз. Уже світова зірница була на небі, як п'ятак. Ене^й звелів зготувати носилки з верболозу і з очерету балдахин для виносу Паллантового тіла. Прощаючись з покійником, прослезився і домому почавав нишком.

Уже в присінках насткнувся на послів від Латина. Ім сказав Еней своє бажання закінчити війну двобоєм із Турном, щоб не проливати марно крові. На тім яробили миріву. Але Турн, довідавшись про те, роз'ярився і запалав бозивим зав'яттям.

Знов почалась війна і різнина. Троїнці сильно наступали, латинці та-

кож одиравлялися, один другого товк на прах.

Турій піймавши облизня в бою, післав послів до Енея, щоб битись завтра був готов.

Назавтра тілекищо світало, уже народ заворушився. Всяк товпився, всяк ліз, тіснився, щоб зрітъ конець побоїща. Но відкіль стрілка не звілься, вій длася в стегно Енея. Еней від рани у крові пошкандибав у свій намет. Усрів це Турн, возвеселився і на Троянців полетів: то б'є, то пха або ру-бас...

Коробицься душа Енея, що Турн Троянців так юсклив, стогнав жалчіше Прометея. Япид, цилорник лазаретний, якесь лікарство чудотворне до рани при-лає і біль здрастує. Еней нац знова ободрився, в пань-матчину одігся бронь, чечить троянців ободрити. Лежачих він не займає, а Турна ковстрі-чать бажа. Але Мессан, забігши збоку, пустив в Енея камінець. Еней, таку - узвітви зраду, великим гнівом розпаливсь, гукнув на всю свою громаду і ти-хо Зевсу помолився.

144. Тепер без сорома признаюсь,
Що трудно бичку списати,
І як ні морчуясь, ні стараюсь,
Щоб гладко вірші шкандувати,
Та бачу по моєму виду,
Що скомпоную панаходу.
Зроблю лиш розписи іменам
Убитих воїнів на полі
Гнгинувших тут по неволі.
Мя примхи їх князьків душам.

145. На ції баталії пропали
Цетал, Танаїс і Галон;
Од рук Енеских лежали
Порісан, Оніс, Сукрон;
Троянців-Гілла і Аміка
Зілхнула з покло Турна піка...
Та де їх поіменно знать?
Там вороги всі. Так змішались,
Стіснились, що уже кусались
Руками ж нільзя і махати.

I16. Аж ось і сердобольна мати

Енею ~~ху~~нула в кабак,
Велів, щоб птурмом город брати,
Рутульських перебити собаک,
Столичний же Лаврент достати,
Латину з Турном перцю дати,
Бо цар в будинках ні гугу.
Еней на старших галасає,
Мерцій до себе їх звиває
І мовить ставти на бугру:

I47. "Мосі" мови не хахайтесь,

Бо нею управля Зевес,
І зараз з військом одправляйтесь,
Брать город, де паршивий пес,
Латин зрадлий п'є сивуху,
А ми б'ємося зо всього духу.
Ідіть, паліть, рубайте всіх!
Громадська ратуш, зборні ізби,
Щоб наперед всього золизли,
Анату ж зав'ажіте в міх!"

I28. Сказав : військо загриміло,

Як громом, різним оружим,
Постройлось і полетіло
Простесенько к градським стінам;
До стін драбини приоставляли,

I хмари напустили стріл.

Енеї на город руки знявши,
Латин в зраді укорявши,
Кричить: "Латин вина злих
/діл!"

I49. Якій в городі остались,

Злякалисъ од такої біди
І голови їх збунтувались,
Не знали утікати куди.
Одні тряслись, другі потіли,
Ворота одчиняль хотіли,
Щоб в город напустити троян.
Кругі Латина визивали,
На вал політи принуждали,
Щоб сам спасав своїх мірян.

I50. Амата, глянувши в віконце,

Усріла в городі похар,
Од диму, стріл затильлось
/сонце,

Напав Амату сильний хар.
Не бачивши ж рутульців,
/Турна,
Вся кров скипілася заміжна
І вмиг даршо одур взяв.
Здавалось ти, що Турн убий

Через неї стидом покритий,
Навік з рутульцями пропав.

151. Її жінъ зробилася не мила
І осоружився весь світ.
Себе, олімпських кобенила
І видно із всіх прыміт,
Що грудь останній потерала,
Бо царське убрання рвала
І в самій смутній цій порі
Очкур вкруг шиї обмотавши,
Кінець за жердку зачепивши,
Повісилась на очкурі.

152. Амати смерть ця бусурменська,
Як до Лавинії дійшла
То крикнула "Уви!" з письменська,
По хаті гедзатись пішла.
Одему всю цвітну порвала,
А чорну к цері прибрала,
Мов галка нарядилася в мах;
В маленьке дзеркальце дивилась,
Кривитись жайбно училась
І мило хлипали в сльозах.

153. Такая розічдалась чужка
В народі, в городі, в полках;
Латин же як старий плохутка,

Устояв ледве на ногах.
Тепер він берега пустився
І так злиденно іскривився,
Що став похожий на верзун.
Амати смерть всіх сполошила,
В тугу, в печаль всіх утопила,
Од неї звомлив сам пан Турн.

154. Як тільки Турн освідомився,
Що дав цариці смерть очкур,
То так на всіх остервенився,
Підстрілений мов дикий кнур.
Біжить, кричить, маха руками
І грізними вёлить словами
Латинцям і рутульцям бій
З снєївцями перервати.
Якраз противні супостати,
Утихомиряясь, стали в стрій.

155. Еней од радости не стяմвісь,
Що Турн виходить битись з ним
Оскалив зуб, на всіх оглянувсь
І списом помахав своїм.
Прямит, як сосна, величавий,
Буваліт, здаїчи, тертий, жавай,
Такий, як був Нечеса князь.
На чого воі баньки п'ялили
І самі вороги хвалили,

Його люби^з всяк, не боявсь.

156. Як жільки виступила к бою
Завзята пара ватажків,
То зглянувшись між собою,
Зубами всякий^ж заскрипів.
Тут^и хвіс^ь! Шаблюки засвистіли,
Цок-цок! і юкри полетіли;
Один другого полосить!
Турн цергий зацідив Енея,
Що з плеч упала і керяя,
Ене^й був поточивсь назад.

157. І вмиг прочуманий^{ся}, з насоком
Еней на Турна наступив,
Оддячивши зому сто з ском
І вражу шаблю перебив.
Ским же побитом спастися?
Трохи не лучше уплестися?
Без шаблі нільзя воюватъ.
Так Турн зробив без дальней думки,
Як кажуть підбравши клунки,
Ану чим тыху на-втіки дратъ.

158. Біжить пан Турн і репетус.
І просить у своїх меча;
Ніхто сордеги не рятує

Од рук троянська силача.
Якось ще перерідилася
Сестрици і перед ним явилася
І в руку сунула налаш;
Опять шабельки заблизали,
Онят^ь панцирі забутий,
Опять пан Турн оправивсь нам

- 159-162. Тут Зевс не втерів,
обізвався Юноні з гівом так
сказав: "І поки ж будеш ти бі-
ситься, на Трою і Троянців
злитися?" Юнона в перший раз
смірилась: "Нехай Еней сідла
рутульця, нехай поселить тут
свій рід. Но тільки щоб латиш-
ське плем'я удержало на вічне
врем'я імення, мову, віру, вид!"

"Іноси!" Юноні Юпітер ска-
зав. Богиня з радіш танцювала,
а Зевс метелищо свистав.

163. Ене^й має довгим списом,
На Турна міцно настуна,
"Тепер, -кричить, і нібитий
бісом,
Тебе ніхто не захова!

новий

Хоть як вертись і одступаєсь,
Хоть в вішо хоч перекидайся;
Хоть зайчиком, хоть вовком стань,
Хоть в небо лізь, ніряй хогъ

в воду,
Я витягну тебе з-під споду
І розміжчу подаку дрінь!"

- I64. Од сеї бундочкої Турн речі:
Безпечно усик закрутів
І зіув свої широкі плечі.
Енем глуздівно сказав:
"Я ставлю річ твою в дурницю,
Ти в руку не п'яв синицею,
Не тебе далебі боюсь.
Олімпські шами управлять,
Вони на мене налягають,
Пред ними тільки я смироюсь!"

- I65. Сказавши, круто повернувся
І камінь пудів п'ять підняв,
Хоть в праці трохи і надувся,
Бо, бач, не тим він Турном став.
Не та була в нім жвавість, сила:
Хому Юона ізмінила;
Без богів людська моч пустяк!

Хому і камінь ізміняє,
Вони геть не долітає
І Турна взяв великий страх.

- I66. В таку щасливу годину
Енеї чимдух спів розіхав
І Турну, гадовому сину,
На вічний поминок послав;
Гуде, свистить, несеться піка,
Як зверху за курчам шуліка,
Торох рутульця в лівий бік!
Простягся Турн, як щогла долі,
Качається у гіркої болі,
Клене олімпських еретик.

- I67. Латинці од цого жахнулися,
Рутульці галас підняли,
Троянці глумно усміхнулись,
В Олімпі х могорич пили.
Турн ляжку біль одоліває,
І Енеї руки простягає
І мову слезну рече:
"Не жизні хочу я подарка,
Твоя, Анхизович, припарка
За Стикс мене поволоче.

I68. Но есть у мене батько рідний,
Старий і дуже ветхих сиц;
Без мене він хотъ буде бідний,
То світ мені цей став не мил.
Тебе о тім я умоляю,
Прощу, як козака, благаю,
Коли мені смерть задаси,
Одправ до батька труп дублений;
Ти будеш за сіс спасеній,
На викуп же, що хон, проси".

I69. Ене^х до речі сей зм'якшился
І меч піднях^ий опустив;
Трохи-трохи не прослезився
І Турна ряст топтать пустив,
Аж зирк-Палланта лядунка,
І золота на ній корунка
у Турна висівъ на плечі..
Еней очі западали,
Уста од гнізу задричали,
Весь замаривсь, мов жар в печі.

I70. І вмиг вхопивши за чуприну,
Шкраберть Турна повернув,
Наріз коліном злу личину
І басом громовим гукнув:
"Так ти Троянцям нам для сміха

Глумиш в Палланта доспіха
І думку маєш бутъ жиїм?
Паллант тебе тут убиває,
Тебе він в пеклі дожидас,
Іди к чортам, дядькам своїм!"

I71. З цим словом меч свій устромляє
В розявленій рутульців рот
І тричі в рані повертає,
Щоб більше не було клонот.
Душа рутульська полетіла
До пекла, хотъ і не хотіла,
К пану Плутону на бенкет.
Живе хто в світі необачно,
Тому ніде не буде смачно,
А більш коли і совість жметь.

П О Я С Н Е Н И Я.

Частина I.

I,7. тягу дав-утік; I,9. гири-чоловік з коротко обстриженою або осмаленою головою; I,9. ханець-обірванець, обідранець; 2,5. Юнона-в' грецькій і римській мітології цариця богів, жінка Юпітера або Зевса; 3,7. Венера-богиня краси й любові; 3,9. Парис-син троянського короля Пріама, розсудив суд між богинями в той спосіб, що, давши Венері золоте яблуко, признає їй першество щодо краси; 3,10. путівочка-яблучко /рід яблук/; 4,3. Геба-дочка Зевса і Юнони, богиня молібності, подавала богам вино; 4,5. гринджоміта-саночки; - 4,6. кибалка-очіпок; 4,5. мічка-прядиво, жмут волосся; 4,10. Бол-володар вітров; 6,1. сущіга-хапливе слово; 7,1. дей-дай; 7,5. Борей-північний вітер; 7,6. Чот-південний вітер; 7,7. Зефір-західний, лагідний вітер; 7,9. Вар-східний вітер; 7,9. поденщик-поденник, подений робітник; 8,4. трістя-трясавиця, бани; 8,10. возьмем чвирк-дістанем дулю; 9,5. спузирило-здуло; 9,6. ключ-джерело; 9,7. як на пуп-начеб його пуп/черево/ заболів; 8,10. Нейтун-бог моря і воїх вод; 10,9. півкоши грошій-25 копійок; II,1. драпічка-дірун, хабарник; II,8. матнувся-зірвася, кинувся; II,9. різно-на всі боки; 12,3. до ліса /пол./ - до лісу, щоб туди втекти; 12,6. світелка-світлиця; 13,1. пальзовки-тонкі дішки; 13,7. брага-пиво з проса або з вівсяної муки; 14,1. шильща-та, що шийється, швидкається; 14,8. грезетовий-парчевий, з матерії ткани золотом або сріблом; 14,9. уса-гальони, якими обшитий кунтуш; 14,9. люстрний-люстриновий, повківий; 14,10. ралець-дарунок /підданіх панобі на Різдво/; піти на ралець-піти на поклін з дарунком; 15,3. восьмуха-осьмина; 15,10. ілон-баг!

15, 10. свинки-гра в круглі, також в карти;

16, 9. камезитися-

вередувати, химерувати; 18, 1. Дідона-цариця Картагіни /місто в півн. Африці/; 18, 4. бісики пускати-зводити, одурювати; 13, 6. понеділкувати-постити в понеділок; 10, 9. слоняється /рос./ -тияється, лази; 20, 2. Карфаге -Картагіна, велике і славне місто на північнім Побережжі Африки; 21, 6. азовитий-достойний; 23, 7. в три вирви-під всі чорти; 24, 10. поня-кара /грощева/, біда; 26, 7. піл-широка лавка, тапчан; 27, 9. лемішна мучка-страва; 27, 9. зубці-ячмінна каша, варена на макуховім молоці; 27, 9. путри-страва з вареного і солодженого ячменю; 27, 10. шулик-медінник з маком, корж в макового молоці або в меді; 28, 2. сирівець-хлібний квас; 28, 3. камінка-горілка, наоточна на корінних калгану /калган-рослинна, багата на отеричні склади/; 28, 4. для духу-для запаху; 28, 5. горлиця, зуб, по балках, оайдхарівка-назві пісень до танку; 28, 10. дробутки-дрібно замлетені кости; 29, 5. баєвий-рід матерії; 29, 6. фанелевий-флянелевий; 29, 10. третик-фігура з танці; 30, 3. усередити-умкодити; 30, 6. жижки-литки; 30, 8. матня-горімічна частина шамі/мілок/; 30, 9. "не до соли"-приговорка в танці; 30, 10. гайдук-танець; 31, 1. варенуха-горілка, варена з медом і корінням; 31, 5. залилась-роєвались; 33, 5. караблик-жіноча шапка /чіпець/, з рогами; 33, 5. бархатовий-оксамітний; 33, 10. сибійка-мальованка; 35, 8. точити баласи-строїти жорти, плести неболниці; 34, 9. Каламайка-барвиста вовнила матерія, тканина; 35, 9. піднускати ляон-підгешуватися,

Чотина II.

3, 4. балагур-сміхуй, веселя людина; 4, 7. пінус-хилью; 7, 8. тетеря-кваша з хліба; 8, 3. пашкет-паптет; 8, 5. бухинка-булочка; 8, 9. пінна-горілочка

/з жита/, що піниться; 9, 2. потерявся /рос./ - загубивсь; 9, 5. опрягся-розвяг-
нувся, умер; 9, 6. чикилдиха-ногана горілка; 10, 9. живот /рос./ - життя; 11, 3.
одорочу /рос./ - зідлоку; 12, 5. коливо-кутя на поминки; 12, 6. онта-разлущений
мед; 14, 3. загани-дерев'яна посуда, коритця, ночви; 16, 3. перемоги-корч; 16, 7.
"мисліте"-буква "м"; 17, 6. імбер-коріння, на якому приправили горілку;
18, 6. вомпили-пол./-отягалися; 18, 7. на захват /рос./ - хватуються "имскорче";
70, 2. шаповальський-з вовни битий, вовняний; 74, 6. нельзя /рос./ - не можна;
но саме нельзя-до краю, забагато; 75, 7. навиринки-в вир, в глиб, на дно; 75,
8. окошилась-осіла.

Частина III.

2, 7. кургикали-співали під носом; 2, 10. бреденька-нісенцниця, вигадка; 3, 3.
піїнери-колишня українська регулярна кіннота /узбрюна в піки/; 3, 8. Лен-
дери-місто над Дністрем в Басарабії; 9, 4, 10. носок, пари, лави, жут, памби, в-
візок, кей-гри в карти; 11, 6. обветшала-постаріла; 5, 8. Кумська земля-в пів-
денній Італії /від м. Куми/; 15, 2. Феб /Аполло/-бог сонця, що давляв людям
волю богів через своїх хриць; 15, 9. трус-трисення землі; 16, 6. заушниця-об'ях
за вухом; 21, 3. невгомонний-невідкличний; 24, 3. Орфей-мітичний співак-поет;
визволяв із підземелля свою жінку; 24, 5. Геркулес-мітичний герой, пів-бог;
заходив на той світ; 24, 9. дхвота-рід юпки; 40, 2. шкапові-з кінською шкуркою;
41, 2. трохи не годі-майже не можна; 41, 6. галити-спілити, наглити; 45, 1. до
артикулу-відповідно до установи; 45, 8. бешиха-роха /недуга/; 45, 8. полуді-
гнійні чирики /ховни/; 46, 6. мотяга-марнотравець; 46, 8. зовиця-сестра чоловіка;
46, 8. ятровка-братова жінка; 46, 9. без умовки-не замовкаючи; 47, 5. де-
сяцький-найнижчий сільський урядник за гетьманщини; 47, 5. соцький-сільсь-
кий урядник за гетьманщини; 47, 8. ісправник-повітовий староста; 47, 8. ва-

канцьовий-вільний від служби; 47, 9. стряпчий-урядник, що дбаглядає за виконанням закону; 47, 9. беътолкові-безглузді; 52, 2. баскала-читися-рватися, кидатися; 53, 4. арап /рос./-мурин; 55, 8. крючик-гачок; 55, 8. погрібатися-весувати; 60, 6. кобенити-лаяті, ганьбити; 66, 2. алтий-триконійковий гріш; 66, 5. гони-віддалі на 120 сажнів; 69, 3. нефть-нафта; 73, 3. хльору давати-виарити; 71, 9. мужчир-ступа; 73, 6. ратман-радний; 74, 3. крутопоци-хартівливо зам. протопопи; 78, 3. підборний-підібраний, фальшивий; 78, 5. проюра-хитрун; 78, 9. боклаг-плоска пляшка з широким дном; 78, 9. гарячий-гарячий напіток; 79, 2. плут /рос./-шахрай, крутій; 79, 4. ярижник-п'яніца; 79, 4. мот /рос./-марно-тратець; 80, 9. казенний-державний; 81, 3. піїт-поет; 82, 1. мацапура-маткара; 82, 1. особи-особливий; 82, 1. шашлик-баранина, смажена на рожні; 91, 4. витушка-прилад, на який намотується нитки; 93, 9. дулета-рід жіночої одяжі; II5, 7. шумиха-позолітка; II5, 7. свинець /рос./-олово; II6, 9. живали-жили; II7, 5. тютюнкова-горілка з бочки, під яку кладуть листя бакуну; II7, 6. перегінна-чищена, дестильована горілка; II7, 5. бодлян-рід ганусу /анижу/; II8, 2. сластіони-пампухи; II8, 2. стовпці-гречаники; II8, 5. рогіз-рослина з солодким Істивним білом; II8, 5. паслін-рослина з істівними ягідками /з дечих околицях України/; II8, 6. козельці-рослина з істівним білом і листям; II8, 7. крутій яйци-на твердо запарені; II8, 7. сирівець-І, 28, 2; II8, 8. вкусний /рос./-омачний; II9, 1. роїдолля-добробут; I22, 1. чицюні-люди на високих стіновицях; I23, 1. нижчі-старці, жебраки; I25, 5. значковий-козацький старшина; I31, 9. лощата-дощечки /до стискання або до збавання/, дерев'яні груді кліці; I24, 2. уже-прехихе-дотепна, бесела; I36, 4. ремез-сийничка, що з волосінами й пухом робить торбинуваті гнізда; I36, 6. Петрів-батіг-рослина з синіми квітами і твердим білом; I32, 1. джерегслі-коosa, зложена вінком на голобі.

I32, 2. дробушочки-І, 28, 10; I32, 3. вегеря-танець; I32, 4. тісна баба-гра;
I33, 8. дуралей /рос./ -дурень; I34, 3. хвисткий-пружний, еластичний; I34, 3.
поротий-хваний; I39, 1. стіни-мури; I40, 5. пособити-помогти;

Частина ІУ.

28, 6. ківшик-чорпак, чарка; 28, 7. ристъ-бігцем; 28, 7. докоснись-добривсь;
30, 1. носатка-глечик з носиком; 31, 2. сулія-бутия, оплетена кошіком; 31, 2.
тиква-збанок у формі тики /дині/; 32, 3. чепуху городити /рос./ -плести
теремені; 33, 3. Піарська грамотика-початкова граматика латинської мови,
видана латинськими монахами пілристами; 33, 4. октоїх-осьмогласник /пер-
ковна книжка/; 33, 4. полуставець-молитовник друкований полууставом; 33, 7.
тму, мну, здо, тло-зразки складів у старих букварях на Україні; 34, 2. трой-
частка-канчук, сплетений з ир'юх ремінців; 34, 4. субітка-кар'я в старих шко-
лах, виконувана в суботу за прописи в тижні; 38, 3. глечаны-деревці або
галузки, якими замають хати й подвір'я на їлечальні /зелені/ сята;
38, 4. шпалери-тапети на стіни; 39, 5. кудримен-коріння до горілки і тіста-
для запаху; 39, 7. спут-три ведра; 40, 3. цар Горох-цар у староруських каз-
ках; 40, 5. Александр-Олександер Великий, македонський король, бобир індій-
ського короля Пора в 327.р. перед Христом; 40, 6. давав хльору-III, 73, 3;
40, 7. Мамай-татарський хан; 40, 8. Ілля Муронець-лицар у давніх казках; 41,
1. Боба-лицар-королевич у давніх казках; 41, 1. Полкан-лицар у давніх каз-
ках; 41, 2. вихрити-добре побити; 41, 3. Соловей харциз-лицар у староруських
казках; 41, 5. Картуш-словний французький злодій на початку 18.ст.; 41, 6.
Горкуша-український розбитака при кінці 18.ст.; 41, 7. Ванька Каїн-якийсь
маковський кат /?/ з кінця 18.ст.; 42, 5. клейонка /рос./ -російське по-

лотно, церата; 42, 8. кинді-рід теплої обуви; вбирається поверх чоботів; 43, 4. йорж-риба з родини окунів; 43, 5. дзиглик-стільчик; 43, 9. мушон-тінс-ча одяга, рід капоти; 45, 5. сіль кримка і бахмутка-сіль з Криму і Бахмута /в Донецькому Басейні/; 45, 10. раділ-ораділ; 48, 2. Імель-цар у давніх казках; 50, 5. пендоси-глузлиза наза греків; 50, 8. веш /рос./-річ; 53, 5. пшундер-м'ясо від ребер; 53, 6. потрух-січеня печінка; 53, 8. отрібна-не-кіса; 53, 8. марпанина-циправлена сушена риба; 54, 6. дулівка-горілка, настояна на дулях /грушках/; 54, 8. мужир-моздір; 55, 4. Опішня-містечко недалеко Полтави; 55, 6. пундики-палінці з цибулі, смажені на олії; 55, 9, 10. Будянка, Решетилівка-села під Полтавою; 56, 5. поміха-перешкода; 59, 3. Тезифона-адна з трьох Фурій, богинь пімети і кари; 97, 1. музій-ботині поезії, співу, мистецтва й науки; перебували на горі Парнас у середній Греції; 99, 7. разжир-рівняння за ростом; 99, 10. мугир-простак; 100, 5. фінтити-питатись; 100, 10. ратник-вояк; 102, 1. волонтири-добровольці; 102, 4. Асмодей-у-шідів злай дух, демон знищення; 103, 2. оружина-рушиця, кріс; 103, 3. гамазей-громадський шпихлір; 103, 5. булдимка-короткий кріс; 103, 5. яничарка-рушиця в яничарі; 104, 1. жлукто-бодня, кадъ; 104, 3. дніще-дошка від куделі; 104, 8. осінінин-мотовило; 104, 8. бендюг-низький візок без колика; 104, 8. карі-бачки, пісок до вогнення води; 104, 10. депо /Франц./-склад; 106, 7. верівочка-мотузок; 106, 8. козубенька-комик; 106, 10. сума-торба, мітак; 107, 4. подимне-редакт від комина; 107, 5. підсусідок-несамостійний господар, замежний від власника ґрунту; 107, 8. підстава-заступство; 108, 5. шульга-ліва; 109, 10. вред-шкода; 110, 3. принуда-примха; 110, 6. збіжжя-дрібле господарське майно; 112, 2. ворочати-верховодити.

Частина У.

7, 2. Гул або Асканій-син Енея від першої жінки, що загинула в Троях; 7, 7. Евандер-начальник аркадян, що вимандрували з Греції і оселили в Італії; 71, 1. каравуя-вартові; 71, 4. рунди-сторожа, вартові, начальники караулів; 73, 2. стан-обоз; 74, 8. сердюк-козак з гетьманської гвардії, компанієць; 77, 5. общий-спільній, загальний; 77, 7. ісправлять-бловити; 78, 1. іносій-добро, згода; 79, 1. на часах /рос./ -на варті, на стійці; 79, 2. супостат-ворог, противник; 79, 3. повалом-покотом; 80, 2. побитать-побробувати; 80, 10. красо-вуля-шкільника, велика чарка; 81, 8. посулити-наобіцьти; 83, 5. нараспина- /рос./ -напасть; 84, 10. в добольстві-подбистатком; 86, 1. часовий-хорнір на варті; 86, 9. задати духа-датися в знаки; 93, 7. слімак-послужник у монастирі; 93, 9. гевол-простий мужик, недотепа; 93, 9. аммолик-простак; 94, 3. краснілий-червоноили; 95, 2. накарпас-прочухан; 95, 10. задор /рос./ -зайлоТЬ, злість; 97, 7. кобчик, кобець-рід сокола; 99, 5. булатний-сталевий; 102, 4. невідтно-незрозуміло.

Частина УІ.

146, 1. сердобольний-сердечний; 146, 2. хукнула в кабак-хухнула в голову; 146, 10. бугор/рос./ -горбок; 152, 6. к цері-до линя; 153, 7. верзуй-ходак; 155, 7. Жечеса-Потьомкій, генерал-губорнатор Новоросійських земель; 156, 7. Полосити /рос./ -магати; 157, 3. сто з бком-сто один; 157, 6. уплестися-утекти; 158, 5. перерядилася-перебралась; 164, 4. глуздівно-насмішливо; 165, 2. суд-

-I6¹₂ кг.; I66, 6. шульпіка-шуліка, каня; I68, 8. дублений-зимний, мертвий;
I69, 4. рист /топтать/-земля, мурава; I69, 6. корунка-галлон, борта; I70, 6.
до спіх /рос./-зброя; I71, 10. жметь-давить, тисне.

Доповнення до пояснень:

До частини II. 54, 1. Плутон або Гадес-бог підземелля; 54, 2. Прозерпина-
дочка Зевса й Деметри, скоплена Плутоном, стала його дружиною в підзе-
міллі.

До частини III. I6, 5. трястка-пропасниця; I6, 6. заушниця-жовни /недуга/;
I6, 7. волос-червячок, занігтиця.

0-0-0-0-0

